Ráduly János

Bartók Béla kibédi énekesei és a Cantata profana

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

ERDÉLYI GONDOLAT
MŰVELŐDÉSI KISKÖNYVTÁR

Ráduly János

BARTÓK BÉLA KIBÉDI ÉNEKESEI ÉS A CANTATA PROFANA

A borítót
Beke Sándor-Olivér
tervezte

Ráduly János

Bartók Béla kibédi énekesei és a Cantata profana

Cikkek, tanulmányok

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
Székelyudvarhely 2010

AZ ERDÉLYI GONDOLAT
SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

BEKE SÁNDOR (igazgató)
BRAUCH MAGDA
CSEKE GÁBOR
CSEKE PÉTER
CSIRE GABRIELLA
FODOR SÁNDOR
GÁBOR DÉNES
JANCSIK PÁL
NAGY PÁL
P. BUZOGÁNY ÁRPÁD
PÉNTEK JÁNOS

© Ráduly János, 2010
© Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 2010

ISBN 978-606-534-029-9

KÖZELÍTÉSEK BARTÓKHOZ

(Bevezető sorok)

A legelső Bartók-„élményeim” apró gyermekségem idejéből valók. Lőrinczi Dénes dédapám iskolai igazgató-tanító volt a Maros megyei Hármasfaluban, Csókfalván. Emellett évtizedekig a körzeti Tanító-testület elnöke, különböző lapok külső munkatársa, „tankönyvíró-bizottsági” tag, az egyház keretében pedig lévitai szolgálatot is teljesített és kántorizált. Több kolozsvári meg marosvásárhelyi lapot „járatott”, így idejekorán tudomást szerzett Bartókról, akit „világjáró Bartóknak” nevezett. Én már dédapámat nem „értem”, ő 1931-ben hunyt el, én 1937-ben születtem Korondon, de pár év múlva — apám halála után — visszaköltöztünk Hármasfaluba. Családunkban mindvégig szóbeszéd tárgya volt később is „világjáró Bartók”, aki dicsőséget szerzett a magyar névnek.

A Bartókhoz fűződő rokonszenvemet tovább erősítették a helyi általános iskolában, majd a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Líceumban eltöltött diákévek. Aztán megismertem — idejekorán — Bartók életútját. 1956-ban látott napvilágot Bukarestben Szegő Júlia: *Bartók Béla, a népdalkutató* című frappáns munkája, amely — anyám ajándékaként — kis könyvespolcomra került. Akkor én tizenkilenc éves voltam, s már három füzetnyi népdallejegyzés volt a birtokomban, tehát a népköltészet bűvkörében éltem.

Nos, Szegő Júlia könyvéből értesültem először arról, hogy Bartók Kis-Küküllő menti anyagot is gyűjtött. A kötet tartalmazta a *Bartók Béla erdélyi magyar gyűjtésének jegyzéke* című összeállítást, amelyben Kibéd is szerepelt,

mégpedig a jegyzék élen, legelsőként. Jelezte, hogy az itt való anyagot Bartók 1904–1906 között rögzítette.

Egyetemi tanulmányaimat a kolozsvári Babeş—Bolyai Tudományegyetemen végeztem, magyartanár lettem. 1962-től Kibéden tanítottam, ahol tovább folytattam a népköltészet gyűjtését. Itt állt össze államvizsgai dolgozatom, amelynek címe: *Kibéd népballada-költészete* (1966). Munkám egyik fejezete *A község népköltészetének jelesebb kutatói* címet viselte, itt már utaltam Bartókra: „1904–1906 között a fiatal Bartók Béla Kibéden kezdte meg korszaknyitó népdalgyűjtő-tevékenységét". Még ugyanazon évben a sajtóban is szóltam Bartók és Kibéd kapcsolatáról, megismételve — majdnem szó szerint — a fent idézett mondatot. Ez a cikkem *A népköltészeti gyűjtés oktatói-nevelői értéke* címmel látott napvilágot a *Tanügyi Újság* 1966. november 22-i számában. Nyilván, akkor még homály fedte Bartók kibédi lejegyzéseinek körülményeit.

Aztán következett — négy esztendő múlva — a „fordulat" éve. 1970-ben az egész világon megemlékeztek Bartók halálának 25. évfordulójáról. A romániai magyar sajtó is fölzárkózott az ünneplők sorába. Cseke Péter az alkalomra nagyriport összeállítását tervezte, amelyben „Bartókkal együtt kívánta bejárni azt az utat, amelyet a nagy alkotó és művész megtett, míg „adni tudott a népnek." 1970. július 25-én — Bartis Ferenc társaságában — Kibédre érkezett, hogy Dósa Lidire, Bartók énekesére vonatkozó adatokat gyűjtsön. Másnap bejártuk a falut, de csak egy legendára, mondára találtunk. Augusztus végén Cseke az egyik levelében újabb, az énekesre vonatkozó adatot küldött, így augusztus 29-én — egész napos kutatómunka után — sikerült azonosítanom a még elő 85 éves Madaras Lászlóné személyében Bartók népi énekesét. Közel két hét alatt (szeptember 9-ig) a legfontosabb emlékeket rögzítettem, a szövegeket azonnal továbbítottam

Kolozsvárra. Java része napvilágot is látott Cseke Péter: *Bartók reánk sütő arca* című dokumentumriportjában (*Falvak Dolgozó Népe,* 1970. szeptember 23.). Az énekes akkori azonosítása amolyan felfedezésszámba ment, nem csoda, hogy akadtak „zenekutatók", akik megpróbáltak „kisajátítani", s magukévá tenni a „megharcolt" eredményt. Nos, ezekről szól könyvünk három fontos fejezete: *Találkozásaim Dósa Lidivel, Perpatvar Dósa Lidi körül, Beszélgetés Dézsi Ödönnel.*

Utána a „rejtelmes" Dósa Anna személyére vonatkozó adatokat is sikerült „összegereblyélnem." Az ő énekhangját Bartók 1906-ban fonográfon is megörökítette. Élete későbbi pályafutását viszonylag részletesen vázoltam, hiszen a legparányibb adalékok is jelentőseknek bizonyultak azáltal, hogy Bartókhoz kapcsolódnak. A *Bartók és Dósa Anna* című dolgozat talán jó példa arra, miként lehet forrásértékű anyagokhoz hozzájutni — évtizedek múltán is.

A kisebb közleményekben egyes elírások pontosítására törekedtem, közlöm Dósa Anna néhány, a nővérének, Lidinek írt levelezőlapját, szólok a jelképes értékű Dósa Lidi „aranyéremről", és bemutatom a temetésen résztvevő rokonságot. A Dósa-család mindennapi életét próbáltam taglalni a *Bartók énekeseinek háza táján* című riportban, miközben a Bartók lejegyezte *Piros alma leesett a sárba* kezdetű népdal újabb változatairól is hírt adhattam. Kibéden sikerült újból rábukkannom a *Vetettem violát* című népdal szövegére, dallamára.

Miként terelődött rá a figyelmem a *Cantata profana* című Bartók-mű magyar nyelvű librettójának (szövegkönyvének) megformálásbeli „műhelytitkaira?" A több nyelven is megfogalmazott librettó létrejöttének körülményeiről László Ferenc írt mélyenszántó, a legapróbb részletekre is kitérő, terjedelmes tanulmányt *A Cantata profana keletke-*

zéstörténetéhez címmel. Ez — első közlésként — a *Bartók Béla. Tanulmányok és tanúságok* című könyvében látott napvilágot (Bukarest, 1980. 213-254). Ebből idézünk: „A Cantata profana szövegével foglalkozó szerzők rendszerint nem mulasztják el, hogy megemlítsék Erdélyi József fordítását, amely a Nyugatban jelent meg." (1930. XXIII. évf. 1. sz.). Erdélyit a fordításra Bartók kérte föl, aki — következetesen — hat szótagú sorokban adta vissza a román szövegvariánst. De Bartók nem volt megelégedve a fordítással, így maga vállalkozott az „újraköltésre." Persze, néhány kifejezést, sortöredéket „hallgatólagosan átvett Erdélyitől és beépített a maga fordításába". László Ferenc — taglalva a Bartók-fordítás milyenségét — könyve 251. oldalán így fogalmaz: „A rímek hiánya és a szótagszám szabados változatossága — ami kisebb mértékben már a román librettóban is megfigyelhető — olykor már-már szabad verssé oldja a szöveget..." Magam ezen a vonalon tovább gondolkodva jutottam el ahhoz a következtetéshez, hogy „...a nagy zeneszerző és tudós a tagoló vers jellemzőinek teljes birtokában teremtette meg a magyar szövegváltozatot (...) leszögezhetjük: Bartók Cantata-fordítása nem csupán fordítás-kísérlet, nyersfordítás", „hanem teljes értékű költői megvalósítás. A tagoló vers életképességének jó bizonyságtétele."

Bartók nemzetközi hírnevének „öregbítése" volt a célom, amikor összeállítottam a *Japán Bartók-kutatók Kibéden* című „eszmefuttatásomat". Jelezni kívántam, hogy a legtávolkeletibb országban is otthonra talált Bartók eszmevilága, művészi tökéletessége.

Kötetünkben a legutolsó írás valójában könyvismertető: László Ferenc 1980-ban megjelent frappáns Bartók-kötetére (utaltunk rá!) hívtuk föl — megjelenésekor — az olvasó figyelmét. Újraközlését indokolttá tette máig ható, töretlen

időszerűsége: általában a tudományos igénnyel és szenvedélyes pontossággal megírt kiadványokon „nem fog ki” az idő.

Végül utalok arra, hogy a Bartókról szóló, a sajtóban megjelent írásaim — más kiadványok társaságában — mind szerepelnek az *Irodalom* című jegyzékben. Ezek amolyan „előfutamok” voltak/lettek Bartókhoz való közelítéseimhez.

Ráduly János

SEPRŐDI JÁNOS BARTÓKRÓL

Szabó T. Attila írta Kallós Zoltán: *Balladák könyve* (Buk., 1970) című kötetének bevezetőjében, hogy Seprődi János (1874–1923) „... alapos zenei-zeneelméleti készültség birtokában — új utakon járó folklórszemlélettel kezdett hozzá..." a népköltési anyag gyűjtéséhez. Seprődi hét évvel idősebb volt Bartóknál, így már 1901-ben közölte az Ethnographiában *Marosszéki dalgyűjtemény* című munkájának első, bevezető részét.

A szakirodalomban elhangzott olyan vélekedés, hogy Seprődi csak „távolról" kísérte figyelemmel Bartók kibontakozását. Vegyük sorjába a fontosabb tényeket.

1. Seprődi 1912-ben bírálatot írt Geszler Ödön iskolai használatra szánt új daloskönyvéről (*Hivatalos Közlöny*, XX). Ezt írja: „Külön ki kell emelnünk, hogy (a tankönyv) első, amely a Bartók Bélától gyűjtött igazi népi dalokat nagyobb számban a középiskolai énekoktatás anyagába beviszi". Ugyanitt hangsúlyozza — bizonyára a népdalfeldolgozásokra gondolt —, hogy a népi termékek egyedi sajátosságainak valamelyes megtartása elengedhetetlen feladat: „A magyar zeneművészet is, amint éppen Bartók esete teljesen bizonyítja, új hangokat, új lelket és szellemet várhat ezektől az elütő sajátosságoktól." Kétkedésnek is hangot ad: fél, hogy a tanulók szellemi fejlődését zavarni fogja — például — a meglepő disszonancia, a hiányos hármashangzat.

2. Két év múlva, 1914-ben Seprődinek alkalma nyílik arra, hogy részletesebben is taglalhassa Bartók munkásságát. Az *Erdélyi Múzeum* című folyóirat XXXI. évfolyamában ismerteti a bihari román népzenei gyűjteményt,

melynek „...fő jelentősége, hogy megbízható alapul szolgál a magyar népi zenével való tudományos „összehasonlításra.” Bartókról, a tudósról, megállapítja: „...hozzáértő, lelkes szakember, aki a vasárnapi gyűjtők felületen mozgó szenzációkeresése helyett leszállt a néplélek legalsóbb rétegéig, s onnan hozta fel azokat az adalékokat, melyek... a néplélek alapszövetéből valók”. Seprődi néhány fenntartással is él a lejegyzési móddal kapcsolatban.

3. 1921-ben — miközben Seprődi a magyar klasszikus zene „problémáiról” értekezik (*Napkelet,* II.) — Bartókról ismételten szól: „...kétségtelen, hogy a legzseniálisabb magyar zeneköltő, Bartók Béla jár helyes úton, aki a paraszti népdalból indulva ki, olyan eredeti és megkapó művészi formába tudta önteni a primitív népzenei motívumokat, hogy azok a legkényesebb koncertigényeket is kielégítik”.

4. Megadatott aztán, hogy Bartók és Seprődi személyesen is találkozzanak. Az első romániai hangversenykörút keretében Bartók 1922. február 19-én Kolozsváron lép pódiumra, ahol „csak Bartók-művek hangzanak el”. A turné során még kétszer szerepel a városban.

Seprődi számára hatalmas élmény volt Bartók megismerése. Elhatározta, hogy tanulmányértékű „dolgozatban” foglalja össze friss felismeréseit, de a három részre tervezett *Bartók Béla művészete* című munkája — halála miatt — befejezetlen maradt. Belőle részlet jelent meg 1924-ben a *Pásztortűz*ben (X. 373-376), de a teljes szöveg — később — hozzáférhetővé vált a *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése* című kötetben (Buk., 1974. 266-285). Seprődi szerint „Bartók Béla nagysága abban van (ami már belső mérték is), hogy felbolygatta a zeneművészet egész területét; nem hagyott érintetlenül egyetlen ze-

nei elemet sem: mindent megújított, s azzal egy egészen új zenei felfogásnak nyitott utat".

Bartók közelsége teljesen megváltoztatta Seprődiben a nagy művészről addig kialakult képet. Ember és alkotó egységében láttatja kortársát: „Soha életemben nem találkoztam még valamirevaló egyéniséggel, aki annyira szerény, egyszerű, olyan természetes gondolkodású és ártatlan szívű lett volna, mint ő. Hivatalos zeneköltőink eddig a magyar népi zenét lenézték vagy csupán kuriózumnak tekintették. Ő az első igazi nagy tehetség, aki belső megértéssel foglalkozott vele, s fajiságának teljes szeretetével magához ölelte."

Nos, a megfogalmazás záró kitétele teljesen összecseng Bartók gondolatmenetével, aki az *Erdélyi Lapok* egyik munkatársának adott interjúban — 1933-ban — így nyilatkozott: „...küldöm meleg köszöntésemet a kedves székelyeknek, akik népi gyökerű művészetem anyagát adták nekem, s akiknek körében sok feledhetetlenül szép, boldog órát töltöttem" (In: Benkő András: *Bartók Béla romániai hangversenyei*. Buk., 1970. 229.).

BARTÓK — DÓSA LIDIRŐL

Bartók Béla a legelső népdalt — szöveg és dallam egységében — 1904-ben jegyezte le. Az ének rögzítésének indító okairól, körülményeiről maga a szerző/gyűjtő számolt be 1933-ban tartott előadásában. A nyomtatásban megjelent változatból viszont kimaradt a „Dósa Lidi-epizódra" vonatkozó rész, ez csak 1979-ben látott nyomdafestéket Tallián Tibor *Bartók-marginália* című közleményében. Innen „emelte be" 1980-ban megjelent könyvébe László Ferenc, aki „körül is járta" néhány fontosabb kitételét. A könyv címe: *Bartók Béla.* Tanulmányok és tanúságok (Buk.).

Íme Bartók szavai (részlet):

„Egy véletlenül kínálkozó alkalmat felhasználva próbaképpen meghallgattam (kihúzva: egy Budapesten szolgáló) egy székely (kihúzva: cseléd) falusi lányt, Dósa Lidit. Lejegyeztem éneke nyomán egyszeribe 5-6 dalt, csupa teljesen ösmeretlen dallamot, amelyek teljesen elütöttek az ismert városi magyar nóta típusoktól. Ez az első kísérlet határtalan lehetőségek felé mutatott utat: elhatároztam, hogy rálépek erre az útra kellő előkészület után..."

1. A székely lány (sz. 1885-ben), aki Budapesten szolgált, kibédi volt. Mi késztette arra, hogy 16 évesen elhagyja a falut? Cselédeskedésének társadalmi okai voltak. Egyik testvére, Dósa Lajos így vázolta a család életkörülményeit: „Összesen kilencen voltunk testvérek... Hogy könnyítsen apám a családon, hát gyümölcsöket (fákat) telepített, abból vette inkább a jövedelmet. Mi, a fiai, segítettünk neki, a leánykák pedig, mind a hárman, azért kellett elmenjenek szolgálni, mert nagy volt a család. A megélhetés tekintetében kellett elmenjenek."

2. Hol énekelt Bartóknak Dósa Lidi?

A 23 esztendős Bartók 1904-ben özvegy édesanyjával Gerlicepusztán (ma Szlovákiában) nyaralt. Itt nyaralt a budapesti Nagy Molnár István is, aki minisztériumi számvevői főtanácsos volt. Az ő cselédjük volt Dósa Lidi, aki élete alkonyán, 1970-ben így emlékezett vissza a Bartókkal való találkozásra (részlet):

„Úgy vót, hogy én is ott vótam, ott laktam a nyaralóhelyen. Egymás mellett vót a szobánk. Örökké hallottam, hogy Bartók zongorázik. Egyszer aztán meghallotta, hogy énekelek, énekeltem a gyereknek. Tetszett Bartóknak a falusi nóta, azt mondta, hogy még énekeljek, mert ő le szeretné jegyezni. Amikor leírta, ment a zongorához, s lezongorázta. Hívott engem is, s kérdezte, hogy jól zongorázza-e, hát pont úgy vót, ahogy én énekeltem. Még énekeltem is a zongora mellett."

Bartók és a Nagy család — minden valószínűség szerint — épp itt, a nyaralóban kötöttek szorosabb barátságot, amelyet aztán Budapesten is tovább ápoltak: Lidi húga, Anna, már a fővárosban énekelt Bartóknak, hangját — 1906-ban — fonográf is megörökítette.

3. Bartók — vagylagosan — öt-hat „egyszeribe" lejegyzett népdalt emleget. László Ferenc idézett könyvében pontosan tisztázta, hogy Dósa Lidi hat énekkel gyarapította a Bartók által megörökített népdalkorpuszt. Íme a dalok kezdősorai: *Dombon van a házam, dombon lakom én; Piros alma leesett a sárba; Száraz ágtól messze virít a rózsa; Az én babám lillaszín szoknyája; Le van az akácfa földig nyesve; Édes fiam, házasodjál meg.* Ezeket 1904 júliusában-novemberében „írta le". László Ferenc föltételezi, hogy Bartók — már ekkor — a szlovák népdalok „különösségére" is fölfigyelt, de hozzáteszi: „Nem ismerjük Bartók gerlicepusztai szlovák le-

jegyzéseit..." Marad tehát az egyetlen bizonyosság: a legelső népi énekes, akinek dalait lekottázta, a kibédi Dósa Lidi volt.

4. Dósa Lidi énekeinek hallatán Bartók igen fontos felismerésekhez jutott. Megvilágosodott előtte, hogy vannak „az ismert városi magyar nóta típusoktól" elütő népi dallamok, és hogy ezek megismerése döntő szerepet játszhat az egyetemes zenei nyelv megújításában. Három év múlva, 1907-ben már Felcsíkban és Gyergyóban gyűjt, s egyik levelében jelzi is: „Elég különös felfedezést tettem a népdalgyűjtés közben. Megtaláltam a székely dallamtípusokat, amiről nem hittem, hogy léteznek." Ezek válnak népdalfeldolgozásai ősforrásává. Különben feldolgozással már 1904-ben kísérletezik, amikor a Piros alma leesett a sárba dallamát emeli „mintegy a műdal nívójára."

5. A sors kegyes volt hozzám (eme sorok írójához): megengedte, hogy Bartók énekesével, Dósa Lidivel több rendben is elbeszélgessek. 1970. augusztus 29-én — Cseke Péter útbaigazító tanácsainak birtokában — sikerült azonosítanom Kibéden Bartók „adatközlőjét". Akkor már 85 éves volt, Madaras Lászlóné névre hallgatott, s leírtam tőle a Bartók-emlékeket. „Jegyzeteimet" Cseke Péter *Bartók reánk sütő arca* című nagyriportjában messzemenően kamatoztatta (*Falvak Dolgozó Népe,* 1970. szeptember 23. Utóbb több kiadványban). De valami kimaradt az írásból, amely — még ma is — szimbólumértékű. Azt mondta Lidi néni: „Bartók ma is él, ott van Budán, aki akarja ott megkapja, ott van Budán."

TALÁLKOZÁSAIM DÓSA LIDIVEL

1. Az 1970-es esztendő Bartók-év volt: a nagy komponista és tudós halálának negyedszázados évfordulójáról emlékeztek meg világszerte. A romániai magyar sajtó is fölzárkózott az ünneplők sorába. A lapokban lírai hangvételű megemlékezések, dokumentumriportok, Bartók életét és munkásságát bemutató összeállítások jelentek meg, egyikmásik folyóirat, sőt, lap is különszámot szentelt Bartók emlékének. Ezek főleg szeptemberben láttak napvilágot, ugyanis Bartók 1945. szeptember 26-án hunyt el Amerikában.

A Bukarestben megjelenő *Falvak Dolgozó Népe* című országos hetilap fiatal, 24 éves belső munkatársa, Cseke Péter elhatározta, hogy nagyriportot ír az ünnepi alkalomra. Elképzelését papírra is vetette: „...kezdjük azzal, hogy Bartókkal együtt járjuk be azt az utat — ha nem is a teljesség igényével, melyet addig megtett, míg művészetével valóban »adni tudott a népnek«".

Cseke „kiszállt" néhány olyan településre, ahol egykor a népdalgyűjtő Bartók Béla is megfordult. „Térképlapján", nyilván, a Maros megyei Kibéd is szerepelt. Mert „...az a leány, aki olyan szépen tudott énekelni és olyan gyönyörű nótákat, hogy Bartókban rögtön felébresztette az érdeklődést a népdalok iránt — kibédi születésű volt... Bartók 1924-ben megjelent alapvető gyűjteményében, *A magyar népdal* című kiadványban a tizennyolc éves Dósa Lidi neve szerepel a legrégebbről, 1904-ből, két dallammal" (*Bartók reánk sütő arca.* Falvak Dolgozó Népe, 1970. szeptember 23. Utóbb több kiadványban).

2. 1970. július 25-én Cseke elindult Kibédre. Marosvásárhelyen „összefutott" Bartis Ferenc költővel, aki gyorsan dön-

tött: ő is társul szegődik az útra, meglátogatja kibédi barátját. Akkor én (eme sorok írója) már nyolc éve Kibéden laktam, magyar nyelv- és irodalom szakos tanárként dolgoztam. Jó este volt, amikor Cseke és Bartis megérkeztek. Az esti „miliő" így mutatott: bor, pálinka, rögtönzött vacsora az asztalon, és persze, éjfélen túlig elnyúló beszélgetések: politika, irodalom, mindenek fölött Bartók. Majd a költészet nagyszerűsége: Bartis frissen megjelent kötetéből olvasott föl verseket, bizonyítandó költői igazságainak létjogosultságát. *Konok szeretet* (1970) című könyvét meg is dedikálta. Közlöm a szöveget, mert Bartók-vonatkozása is van:

„Ráduly Jánoséknak, a jó barátoknak, a konok munkásoknak és Bartók — Kodály utódoknak baráti szeretettel

Bartis Ferenc

Kibéd városa. Kelt: 1970. júl. 25.

3. Másnap, miután — közkívánatra — lefényképeztettük magunkat, Cseke és én elindultunk megkeresni Dósa Lidit. Előbb a szomszédokat vallattuk meg, az általuk adott felvilágosító „útbaigazítások" alapján próbáltunk a nyomába akadni. „Négy élő, illetve halott Dósa Lidi-emléket is megbolygattunk" — hiába. Utunk végül a már nyugdíjas Bitay Károlyné Barlabás Piroska (Piri néni) nyugdíjas tanítónőhöz vezetett, aki — férjével — évtizedeken keresztül a faluban tanított. Ő mondta el azt a „legendát", mondát, amelyet Cseke nyomban lejegyzett. A szöveget a később megjelent Cseke-riportból vettem át, ugyanis magam Piri néni szavait nem rögzítettem. A történetet „adatközlőnk" első személyben mondta el, valamikor „az igazi Dósa Lidi" mesélhetett így:

„Tizenhat éves koromban Pesten szolgáltam. Akárcsak itthon, ott is mindig énekeltem, mikor jó kedvem volt. Máskor meg azért, hogy ne unatkozzam, rázendítettem még mosogatás közben is. Egyszer átjött hozzám az ud-

varból egy vékony, sovány fiatalember, és arra kért, hogy menjek be az ő szobájába és énekeljek neki... Fiatal voltam, gondoltam, én már biza oda bé nem megyek. Hiszen annyian megjárták... Mintha kitalálta volna a gondolataimat, így szólt a fiatalember elpirulva: — Tőlem igazán nincs miért féljen, én nem akarok magától semmi egyebet, csak lejegyezni ezeket a szép dalokat..."

Cseke így „értelmezte" a sztorit:

A „vékony, sovány fiatalember" nyilván Bartókkal azonos. Érdemes felfigyelni, hogy a nép milyen erkölcsi magaslatra emeli ismeretlenül is Bartókot: aki ennyire szereti az ő dalait, az rossz ember nem lehet...

4. Miután Cseke eltávozott Kibédről, számomra az egyik legfőbb gond Dósa Lidi „földerítése" volt. Akkor már intenzíven dolgoztam *Kibédi népballadák* (Buk., 1975) című könyvem kéziratán, de pihenésképpen — a horgászás mellett — a faluban is tudakozódtam Bartók énekese felől. A munkát nehezítette, hogy az egykori Dósa-lányok, nyilván, mind férjhez mentek, így új nevükön épültek be — fokozatosan — a falu köztudatába.

1970. augusztus 27-én Cseke hosszabb levelet írt, melybe utalt a már készülő dokumentumriportra. A levélben Dósa Lidire vonatkozó újabb „adalékokkal" hozakodott elő. A friss információ perdöntő fontosságúnak bizonyult. Íme a két vonatkozó rész:

„Köszönöm figyelmeztető soraidat, de sajnos, most nem áll módomban lemenni Makkfalvára (= Makfalva), lévén, hogy most állítom össze a Bartók-oldalt és rengeteg bajom van vele. Nos, megtudtam, hogy Bartók nem járt Kibéden. Dósa Lidi szolgált Pesten (1904-ben 18 éves volt), rá két évre meglátogatta őt a húga, Dósa Anna (aki 1906-ban 15 éves). Tőlük jegyezte le Bartók a kibédi népdalokat. Jan-

csikám, megkérlek nagyon szépen, ha van annyi időd, tudd meg, hogy Dósa Anna él-e még, vagy pedig ha nem él, akkor a rokonság mit tud a dologról. Ha tudod, postafordultával küldjed a választ. Jó?"

A levelet, nyilván, csak másnap kaptam meg. Már akkor este elhatároztam, hogy az új „ismeretek" birtokában a következő napon, tehát augusztus 29-én még kimerítőbb „kutatáshoz" fogok. Másnap „bebólyásztam" (bebarangoltam) a Felszeget, majd eljutottam az Alszegbe is, aztán következett a Belszeg, azaz a „besutcák" (belső utcák) sokasága. Már estefelé volt az idő, amikor a falu Dáné nevű részébe (a Dánéba) jutottam. Itt lakott az öreg Dósa (Poros) Lajos bácsi, akivel négy-öt évvel hamarabb összebarátkoztam. Tudtam róla, hogy a falu egyik legrégibb házában lakik, és „ad notam" jelzetű verseket ír. Elhatároztam, hogy pár szóra belépek hozzá. Leültetett, borral kínált. Beszélgetés közben — csak úgy, mellékesen — rám kérdezett:

— Hát mi járatban van a tanár úr?

— Nézzen oda — mondom —, járom a falut, valami Dósa Lidit keresek, aki fiatal korában cselédlány volt, Pesten szolgált, s énekelt Bartóknak.

Lajos bácsi elgondolkozott:

— A nővérem, Lidi, az is szolgált Pesten. Még él, Madaras Lászlóné. A vasúton kívül lakik, a Gergelyfi utcában, a kultúrházon belül. Madaras Zsiga az ő fia, ennek a felesége Vilma. Együtt laknak.

— De olyan Lidi kell nekem, akinek Anna nevű testvére is volt — mondtam.

— Nálunk a családban Anna is volt, kilencen voltunk testvérek, ebből három leány volt.

Plajbászt vettem elő, s leírtam a Dósa-testvérek neveit. Lajos bácsi nagyjából születésük sorrendjében mondta

tollba őket: Lidia, Anna, Lajos (sz. 1901. márc. 6.), András, Klára, György, József, Sándor, Sámuel.

5. Nos, a Lajos bácsinál eltöltött félóra után egyenesen Madaras Zsiga bácsiékhoz mentem. Közben rám sötétedett. A kaput még nyitva találtam. Zsiga bácsi és Vilma néni a pincelakásban tartózkodott, Madaras Lidi néni a fölöttük lévő szobában lakott. Zsiga bácsiéknak elmondtam jövetelem célját: mindenképpen Lidi nénivel kellene elbeszélgetnem.

— Na, azzal hiába is próbálkozik — válaszolt Zsiga bácsi —, idegen emberekkel alig áll szóba. A tanítókra, tanárokra haragszik, mert a föld népit becsalták a kollektívbe, ugyi, ők végezték a meggyőző munkát. Különben édesanyám mostanában sokat bolondozik, sokszor nem jár jó helyen az esze.

Értetlenkedtem, tanácstalankodtam.

— Pedig mindenképpen szóba kell állnom Lidi nénivel — mondtam újólag.

Vilma néni jó „megoldást" talált:

— Megpróbálhatja a beszélgetést, de csak olyanformán, hogy a tanár úr rokonnak adja ki magát. Anyámasszony a rokonokat szereti.

Perceken belül „kisütöttük" a rokoni szálakat, s mind a hárman felvonultunk a tornácba. Magas kőlépcsőn hágtunk föl, a tornácon végig szőlő futott. Papírt, ceruzát készítettem elő. Jó holdvilágos este volt. Lidi néni már be volt zárkózva, sötétség volt a szobájában. Kopogtattam.

— Ki az? — kérdezte.

— A rokona vagyok — mondtam —, szeretnék valami nagyon fontosat megkérdezni.

Lidi néni kiriglizte az ajtót, s megpattintotta. Villanyt nem gyújtott.

— Úgy tudjuk, hogy amikor Lidi néni Pesten szolgált, énekelt valakinek szép kibédi népdalokat.

— Igen.

— Egy zenetanárnak?

— Nem zenetanár volt az, hanem egy nagy művész, Bartók Béla. Örökké kellett neki énekelni, de annak csak régi falusi nóták kellettek, az tetszett neki csak...

Ennyit mondott Lidi néni, s visszazárta az ajtót. Én a tornác fáján — holdfénynél — gyorsan-gyorsan rögzítettem az elhangzott szavakat. Aztán újból megkoppintottam az ajtót.

— Milyen nótákat énekelt Lidi néni?

— Én arra már nem emlékszem, csak falusi nóták kellettek neki.

— Milyen volt Bartók Béla?

— Kicsi ember vót, de erősen népszerű, nőtlen vót s fiatal. Énekeltem s ő lekottázta, erősen hamar le tudta írni.

Ezzel Lidi néni újból becsukta az ajtót, de nem zárta be. Ahogy az írassál végeztem, Vilma néni „megsegített". Ezúttal ő nyitotta meg Lidi néni ajtaját. Beléphettem.

— Emlékszik-e még valakire Lidi néni, aki énekelt volna Bartóknak?

— Hát a testvérem, Anna is énekelt, ő más nótákat is fútt, mint én.

Ez volt az első „elbeszélgetésem" Lidi nénivel. Akkor este nem jutottam több adathoz, de így is ujjongva, szinte repülve tértem haza.

— Képzeljétek, találkoztam Bartók énekesével — mondtam a családnak.

Vacsora után a könyvespolcról minden Bartókkal kapcsolatos kiadványt „egybetereltem", s elmélyültem a tanulmányozásukba Azon éjszaka alig aludtam. Másnap megint jelentkeztem Lidi néninél. A kútnál volt, a tekenyő tele volt vizes fehérneművel.

— Na, jó reggelt, Lidi néni!

— Adjon Isten, fiam, te jártál itt az éjjel?

— Én, Lidi néni, de nem az éjjel, hanem az este.

Lidi néni már tegezett, mint jó „rokonát”.

— Tisztálni akar? — kérdeztem.

— Igen, most merheted a vizet — mondta.

Odaálltam a kúthoz, s mertem a vizet abban az ütemben, ahogy Lidi néni „diktálta”.

— Aztán mi bajotok van azzal a Bartókkal? — kérdezte.

Elmondtam, hogy tényleg igaz, Bartók nagy művész, huszonöt éve halt meg, s az egész világon megemlékeznek róla. Lidi néni néhány újabb, érdekes adalékkal hozakodott elő, ezeket leírtam. Nem sokat beszélt, tisztálta a fehérneműt. Megvártam, amíg végzett. Szerettem volna segíteni a ruhák teregetésében, de nem engedte. Elküldött. Hazaküldött.

A továbbiakban nem térek ki találkozásaink körülményeinek aprólékos taglalására, de megjegyzem, hogy minden nap jelentkeztem nála, néha kétszer is. Ha jókedve volt, megnyilatkozott, ha rossz, eltávozásra szólított fel. Teljesen alkalmazkodtam a „természetéhez”. És gyűltek — ha rapszodikusan is — a Bartókra vonatkozó „hivatkozások”. Szeptember 9-ig minden lényegesnek tűnő Bartók-emléket lejegyeztem. A „befutott” anyagokat hol levélben, hol telefonon továbbítottam Cseke Péternek Kolozsvárra. Elsőként — úgy emlékszem — levélben számoltam be a friss „történtekről”. Ennek a levélnek a másolatát nem őriztem meg, így most csak kis részletet idézhetek belőle Cseke utóbb megjelent írásából.

„Egy szép napon levelet hoz Kibédről a posta. Ráduly János írja:

„A négy élő vagy halott Dósa Lidi után végül rátaláltam az ötödikre, az igazira. Bartók egykori adatközlője ma is él, nyolcvanöt éves, 1885. december 3-án született, teljes

neve: Madaras Lászlóné Dósa Lidia. Tizenhat éves korában került fel Pestre. Emlékszik Bartókra..."

Mielőtt bemutatnám a lejegyzésemben fönnmaradt további adalékokat, mondjam el, hogy szeptember első hetében mi, tanítókul, tanárokul, már szolgálatban voltunk az iskolában. Az egyik nap — hatodikán vagy hetedikén — fölkeresett Dézsi Ödön, a marosvásárhelyi *Vörös Zászló* című napilap belső munkatársa. Barátok voltunk, lapjában már addig is számos anyagomat közölte. Szenzációként számoltam be Bartók egykori énekesének a megtalálásáról. Meg is jegyezte:

— Írhatnál róla a lapunkban.

— Nem — mondtam —, minden eddigi anyagot továbbítottam Cseke Péternek, mert nagyszabású sajtóanyagon dolgozik. S várja a többi lejegyzésemet is.

Ennek a találkozásnak valahogy nem tulajdonítottam különösebb jelentőséget, akkor nem tudtam, hogy a *Vörös Zászló* is készül a Bartók-megemlékezésre, s nem sejtettem, hogy épp Dézsi lesz az, aki majd kiküldi Kibédre Szász Károlyékat. A „perpatvarról" külön fogok szólni.

6. Íme Dósa Lidi néni további emlékei:

„— Hogyan ismerkedett meg Bartókkal Lidi néni?

— Úgy vót, hogy én is ott vótam, ott laktam a nyaralóhelyen.

Egymás mellett vót a szobánk, örökké hallottam, hogy Bartók zongorázik. Egyszer aztán meghallotta, hogy énekelek. Énekeltem a gyermeknek. Tetszett Bartóknak a falusi nóta, azt mondta, énekeljek, hogy ő írja le. Amikor leírta, ment a zongorához s lezongorázta. Hívott engem is, s kérdezte, hogy jól zongorázza-e, hát pont úgy vót, ahogy én énekeltem. Még énekeltem is a zongora mellett.

— Milyen nótákra emlékszik még Lidi néni?

— Hát én, fiam, azokat már elfelejtettem.

— De azt csak ismeri, amelyik így kezdődik, hogy Piros alma...

— Jaj, hát hogyne ismerném! Ezt is énekeltem Bartóknak, úgy van, hogy:

Piros alma leesik a sárba,
Ki felveszi, nem veszi hiába.
Én felvettem, kimosom a sárból.
S elbúcsúzom a régi babámtól.

— Hol énekelt Lidi néni Bartóknak?

— Valami pusztatanya, pusztafajzat, úgy emlékszem, nyaraló volt, ide vittek el engem is a gazdámék. Reggel indultunk el a vonattal, aztán kocsival mentünk, csak délre értünk oda. Ott főztek nekünk pénzért, nem kellett mi főzzünk, én csak vigyáztam a gyermekre. A házigazdám minisztériumi tisztviselő volt. Nagy nevezetű. Ott, abban a házban lakott Bartók Béla is. Vagy öt-hat hétig voltunk a pusztán. Ott énekeltem én neki... Aztán hazajöttem, férjhez mentem, 1907-ben már meg is született az első gyermekem. De kellett a helyembe egy leány, úgy került fel Anna, a testvérem.

— Mostanában hallott-e Lidi néni Bartókról?

— Bartók most is él, ott van Budán, aki akarja, ott megkapja, ott van Budán.

— Bartók járt-e Kibéden?

— Bartók nem járt Kibéden, nem hallottam ilyesmiről."

Míg a Dósa Lidihez való „kiszállásaim" tartottak, a lakószobájában egyik nap megpillantottam egy nagy formátumú, beüvegezett fényképet. Lidi nénit ábrázolta fiatal korában.

— Hol készült a fénykép, Lidi néni?

— Hát Budapesten, mikor ott szógáltam.

— Hány éves lehetett akkor Lidi néni?

— Olyan tizenhét-tizennyóc. Vagy már a tizenkilencbe lehettem.

— Akkor, amikor Bartóknak énekelt?

— Olyasmi.

Megemlítettem Lidi néninek, hogy jó volna sokszorosítani ezt a kepét. Tiltakozott.

— Jó helyt van a falon, nem rendetlenítünk."

Ezt a fényképes momentumot — úgy emlékszem — nem továbbítottam Kolozsvárra. De később mégis sikerült friss felvételt készíteni róla.

7. Nos, a továbbiakban néhány megjegyzést fűzünk egyikmásik közölt vallomásrészlethez. Célunk a tágabb összefüggések valamelyes fölvillantása, egyes állítások pontosítása.

a) Az idézett levélrészletben Cseke Péter utalt arra, hogy Dósa Anna 1906-ban „meglátogatta" Budapesten szolgáló nővérét, Lidit. Utóbb sikerült tisztáznunk, hogy nem látogatásról volt szó. Egyszerűen helycsere történt: 1904 második felében Dósa Lidi végleg hazaköltözött Kibédre, s a helyébe Dósa Anna ment föl — szintén cselédlánynak — ugyanahhoz a családhoz. Anna volt az, akinek énekhangját Bartók 1906-ban fonográfon is megörökítette. Lidi néni tehát helyesen fogalmazott, mikor utalt arra, hogy Bartóknak „Anna is énekelt, ő más nótákat is fútt, mint én." Ezt a vonatkozást kicsit részletesebben is taglaltuk a *Vörös Zászló* 1981. március 14-i számában, *Bartók kibédi énekesei* című írásunkban.

b) Dósa Lidi fia, Madaras Zsiga bácsi, kertelés nélkül bevallotta, hogy az édesanyja „...sokat bolondozik mostanában, nem áll mindig jó helyen az esze". 1970-ben Lidi néni már nyolcvanöt éves volt, nagyon feledékeny, egyszer nekem is az mondta: „Egye meg a fene, a régi dolgokra jobban emlékszem, mint arra, hogy mit csináltam a tegnap vagy ma reggel." Hangsúlyoznunk kell, hogy ebben az időben az egykori énekes teljesen visszavonult, hónapokig ki

sem nézett a kapun, templomba sem járt, s elég gyakran betegeskedett. Kezdetben magam is a szenilitás nyomait véltem fölfedezni rajta, de kiderült, hogy — bizonyos helyzetekben — világéletében különlegesen viselkedett. Erről anekdota is szól: 2006. március 10-én, *Különös asszony* címmel a következő történetet írtam le:

„Abban az időben, mikor én dolgoztam a postán, mindenféle kézbesítéssel foglalkoztam. Dósa Lidi névre, hogy úgy mondjam, Madaras Lászlónénak, idéző jött, amit ki kellett kézbesítsek. Megszólítottam Lidi nénit:

— Legyen szíves ezt a papírt itt s itt írja alá, s vegye át az idézőt.

Azt a kérdést tette fel nekem, hogy:

— Hivatalos, vagy törvényes? Mert ha hivatalos, csak úgy veszem át. Ha törvényes, akkor nem veszem át.

Ugyi, nekem nem mondta meg, hogy mi a szándéka. Aztán végül oda jutottunk, hogy nem vette át az idézőt. Nem úgy volt, ahogy ő elképzelte.

Másnap mentem ugyanazzal az idézővel kézbesíteni. De közben megtudtam, hogy Lidi néninek azt kell mondani:

— Hivatalos.

Akkor szépen aláírta a papíromat, s az idézőt megköszönte. Hát ilyen különös asszony volt Lidi néni."

Elmondta Seprődi Józsefné Péterfi Erzsébet 75 éves nyugdíjas postás.

c) Arra a kérdésünkre, hogy milyen volt Bartók Béla, Lidi néni frappáns választ adott: „Kicsi ember vót, de erősen népszerű..." Tudnunk kell, hogy adatközlőnk a halála előtti öregkorában is magas asszony volt, olyan jó 170-175 cm-es. A nagy zeneszerző énekeseként bizonyára még „nyurgább" volt. Bartók kis termetéről a kortársak közül sokan szóltak. Itt most csak két adalékkal hozakodunk elő,

mindkettő megtalálható Benkő András: *Bartók Béla romániai hangversenyei* (Buk., 1970) című könyvében, *A romániai sajtó Bartók Béla hangversenyeiről* fejezetben. Jelöljük az egykori lap címét és megjelenésének időpontját, a szöveg után — zárójelben — a Benkő-könyv oldalszámát.

Aradi Közlöny, 1924. okt. 10. Beszélgetés Bartók Bélával. „Bartók Béla... Alacsony, sovány, fiatal arc, őszes haj, szemcsiptető. A művész-szoba íróasztala mellé ültünk le" (184. old.).

Erdélyi Lapok, 1933. dec. 19. Interjú Bartók Bélával.

„Eszünkbe jut, hogy ezt a törékeny, fiatalos arcú, fehér hajú kis embert egy világ ünnepli, mint a zene nagy felfrissítőjét és újjáteremtőjét... Világdicsőséget szerzett a magyar névnek, magyar népnek és magyar művészetnek" (228-229. old.)

d) Lidi néninek — jó rávezetéssel — eszébe jutott, hogy az egyik kibédi dal, amit Bartóknak énekelt, a *Piros alma leesett a sárba* kezdetű. Bartók csak az első, kezdő versszaknak a szövegét rögzítette:

Piros alma leesett a sárba,
Ki felveszi, nem veszi hiába,
Ki felveszi, nem veszi hiába.

Ez azt jelzi, hogy Bartók — ekkor még — inkább a dallamnak tulajdonított jelentőséget. Ha rákérdezett volna énekesére, hogy van-e a dalnak további szövegrésze, akkor leírhatta volna a második (esetleg harmadik) versszakot is. Nem tette.

Dósa Lidi éneke háromsoros, a harmadik sor valójában a második sornak a megismétlése. A dallam természetéről eme sorok írójának jó eligazítást adott László Ferenc az 1981. március 20-án írt levelében. Ezt írta: „...van a magyar népzenében egy öntörvényű háromsorosság. Nem kell az idevágó dallamokat csonkult négysorosoknak tartanunk."

Lidi néni 1970-ben — minden gondolkodás nélkül — az éneknek négy sorát mondta tollba. Az első sorban lévő, leesett igét jelen idejűvé (leesik) változtatta, a második sort pedig nem ismételte meg. Mutatja, mennyire fontos a szöveg és dallam egységében írni le a népdalszövegeket. Végül is: az általunk leírt Dósa Lidi-szöveg teljesebb változatnak (variánsnak) tekinthető. Külön öröm, hogy Bartók legelső népi énekesétől — mint gyűjtő — magam is leírhattam egyik dalát. Jelképes tett: íme, hogyan kötődnek egymáshoz a régi és az új nemzedékek a tudományos kutatómunkában.

e) Volt egy érdekes elszólása Lidi néninek, amely a Cseke-riportból kimaradt: „Még énekeltem is a zongora mellett." Fantáziadúsító megjegyzés. Bennem a következő kép állt össze: Bartók, a 23 éves kis ember ott ül a zongoránál, s mellette a magas, csinos, 19. életévében járó Dósa Lidi kibédi dalt énekel. Privát „koncert" volt ez — az együtténeklés minden szépségével.

Ismeretes, hogy Bartók a Piros alma leesett a sárba dalt már ott, Gerlicepusztán föl is dolgozta, „átminősítette" énekhangra és zongorára. Részéről az első kísérlet volt a népi hagyománykincs asszimilálására, pontosabban: a népdalnak mintegy műdallá való fölemelésére, egyetemessé tételére. Meglehet, hogy Dósa Lidi a *Székely népdal*-nak (Bartók ezt a címet adta a feldolgozásnak) a legelső „haszonélvezője", meghallója volt. Az ősbemutatóra tehát Gerlicepusztán került sor.

f) Hol énekelt Dósa Lidi Bartóknak? Lidi néni nyaralót említett, s a helységet pusztatanyának, pusztafajzatnak nevezte. A „puszták" összefonódtak Bartók életével is: Vésztőpuszta, Szilád-puszta. 1904. március 17-én írt berlini levelében Bartók ezt írta: „Magyarországba ápr. végén térek

vissza; 2 napra Pozsonyba, aztán pusztára — nyaralni" (In: László Ferenc: *A százegyedik év. Bartókról, Enescuról, Kodályról.* Buk., 1984. 158.). Lám, Bartók is csak „pusztát" emlegetett, jelzős előtag nélkülit. Csoda-e, hogy Dósa Lidi nyolcvanöt éves korában már nem emlékezett pontosan az egykori földrajzi névre?

Cseke az említett nagyriportban így pontosított: „Kiderült, hogy a »pusztafajzat« nem más, mint a Gömör megyei Gerlice-puszta, itt nyaralt Bartók 1904 nyarán egy birtokos család kastélyában."

Szemléletes képet fest a „Fischer-birtok központjáról" László Ferenc már idézett, 1980-as könyvében:

„A nagy lakóház, a gazdasági épületek és a személyzeti lakások csoportját festői park vette körül, forrással, patakkal... Dille azonosította a szalon melletti nagyszobát, amelyet Bartók bérelt. Ugyancsak tőle tudjuk, hogy zongoráját is magával vitte a művész (a vasúttól ökrös fogattal szállíttatta)."

Befejezésül hangsúlyozzuk, hogy lám, írásunkban elég sok tényt, helyen-helyen egészségtől duzzadó föltételezést is összehoztunk. Célszerűen. Magunk is megerősíteni kívántuk László Ferenc meglátásának igazát: „...az 1904-es gerlicepusztai tartózkodás és a Dósa Lidi-epizód jelzi Bartók népzenetudományos tevékenységének kezdetét." Nos, ez a kezdet kiteljesedett: az út, amelyen Bartók Béla elindult, a csúcsokra vezetett.

PERPATVAR DÓSA LIDI KÖRÜL

1. A *Találkozásaim Dósa Lidivel* című írásunkban utaltunk arra, hogy 1970 szeptemberének első hetében eme sorok íróját fölkereste Dézsi Ödön lapszerkesztő, aki később kiküldte Kibédre Szász Károly muzikológust „anyagot gyűjteni". Szász — Szabó Csaba kíséretében — 1970. szeptember 13-án hamar rátalált Dósa Lidire, tehát roppant gyors „felfedezés" történt. De az énekes nem volt éppen beszélő kedvében: néhány adalék előadása után „...otthagyott bennünket, s bezárkózott szobájába."

Aznap délután magam az óvodások évzáró ünnepségén vettem részt. Az előadásról alig érkeztem haza, megérkezett Szász Károly és Szabó Csaba. Elmondták, beszélgettek Dósa Lidi nénivel, s tudják, én már többször is voltam nála.

— Össze kellene vetnünk a leírt dolgokat — mondta Szabó Csaba —, nehogy kétféle anyag lásson napvilágot a sajtóban.

Rögtön mondtam:

— Az általam talált adatok már Kolozsváron vannak. Ha riportot szándékoznak írni, föltétlenül hivatkozniok kell Cseke írására (esetleg rám is). Ez tudományos kötelesség.

Aztán ismertettem megtalált „dolgaimat". Hagytam, hogy jegyzeteket készítsenek, így saját „gyűjtésüket" kiegészítették.

2. 1970. szeptember 22-én (kedd nap) jelentkezett nálam Koncz János marosvásárhelyi fotós, aki átadta Dézsi Ödön pár soros levelét. Ezt írta:

„Kibéd — Dósa Lidi. Ráduly János tanár.

János drága! Légy szíves segítsd Koncz elvtársat, hogy Lidi nénit fényképezze le. Mindent kövess el, hogy a kép elkészüljön. Köszöni Dézsi Ödön!"

Amíg Lidi nénihez ballagtunk, Konczot fölkészítettem, hogy szerszámai készenlétben álljanak, ugyanis Lidi néni „problémás asszony." Őt épp az udvaron találtuk, s amikor meglátott bennünket, igyekezett „elzárkózni". Koncz — gyorsan, operatívan — több felvételt készített róla. Aztán megkérdezte Lidi nénitől:

— Hány éves tetszik lenni?

Lidi néni zavartan válaszolt:

— Az magát mért érdekli?

Ezzel a fotózás első „fázisa" le is zárult, következett a bonyolultabb szakasz. Mondtam Koncznak:

— Lidi néni szobájában ott a fiatalkori nagy fényképe üveg alatt, jó volna azt is „hasznosítani". De miként?

— Ki kell bontani a rámából, mert az üveg zavarja a fényképezést — felelte Koncz.

Tanácskoztunk. Lidi néni fia, Zsiga bácsi és a menye, Vilma néni a segítségünkre siettek.

— Anyámasszonyt én lecsalom a pincelakásba, munkát adok neki, s a fényképet akkor ki lehet vinni a szobából. De hová?

— Ki az útra — mondta Zsiga bácsi.

Így kerültünk ki hárman a nagy formátumú képpel együtt az útra, a kapu elejébe. Itt óvatosan „lefejtettük" a rámát, s a képet nekitámasztottuk a nagykapunak.

Mielőtt eljöttünk volna, elbúcsúztunk Lidi nénitől.

— Hát ilyen hamar mennek? — kérdezte.

A képekből — jó későn — magam is részesültem, Koncznak itt is köszönetet mondok értük.

3. 1970. szeptember 23-án a *Falvak Dolgozó Népe* hetilapban már meg is jelent Cseke Péter nagy-nagy terjedelmű dokumentumriportja ezzel a frappáns, találó címmel: *Bartók reánk sütő arca.* Szász Károly cikke csak négy nap

múlva, szeptember 27-én látott napvilágot a *Vörös Zászló* megyei napilapban, *A forrásnál* címmel. A szerző a bevezető sorokban a két héttel korábbi kibédi kiszállásuk indító okairól beszél: „Célunk Dósa Lidinek a felkutatása, aki énekével először hívta föl Bartók figyelmét a székely népdalra." Az írásban nem történik említés arról, hogy nálam is jártak, sőt, a már napvilágot látott Cseke-riportra sincs semmifajta hivatkozás. Tehát megfeledkezett a közös egyezségről.

Mit tehettünk volna? Cseke vigasztalni próbált:

— Hadd el — mondta —, a legfontosabb úgyis a nyomtatásban megjelent anyag időrendi sorrendje: elsőként a Falvak-beli riport vált közismertté.

Aztán teltek a hetek, hónapok, tél múltával kiszivárgott, hogy László Ferenc kis kötetet állít össze zömében olyan anyagokból, amelyek „...a kettős Bartók-ünnep időszakában jelentek meg először", tehát 1970–1971-ben. Ebben a „mozgolódásos" tavaszban — váratlanul — Szabó Csaba levelezőlapot írt nekem, 1971. április 21-i keltezéssel. Többek között ezt írta:

„Kedves Ráduly elvtárs!... Én most szeretnék mindent elolvasni, ami a tavaly Bartók Bélával kapcsolatban megjelent. Kérem postafordultával írja meg nekem, hogy a Falvak Dolgozó népének (!) melyik számában jelent meg az ön írása (esetleg álnéven?). Arra is meg szeretném kérni, hogy írja meg Dósa Lidi halálának pontos dátumát. Válaszát várja és tisztelettel üdvözli, Szabó Csaba."

A kért adatokat — minden bizonnyal — postáztam, elküldött levelemből — sajnos — nem maradt másodpéldányom.

4. Egy hónap múlva levelet hozott a posta: László Ferenc írt Kolozsvárról, levelét 1971. május 20-án keltezte.

„Kedves Tanár Úr!

Bartók-kötetet szerkesztek a Kriterionnak, melybe a Cseke Péter Dósa Lidi-anyaga is bekerült. A kötet sajtó alatt van, de néhány napra leállítottunk minden vele kapcsolatos munkát, mert súlyos reklamációt kaptunk Marosvásárhelyről, mely szerint Dósa Lidi felfedezője nem Ön volna, hanem Szász Károly marosvásárhelyi tanár; Ön a Szász Károly útmutatása alapján beszélgetett az öregasszonnyal. Nagyon kérem, azonnal tájékoztasson: így van-e ez?

Nagyon kérem, azonnal írjon nekem. Ha válaszát röviden meg tudja fogalmazni, hálás volnék, ha sürgönyben közölné velem.

Tisztelettel László Ferenc"

A levelet, nyilván, másnap, május 21-én kaptam meg. Indulataimat nem bírta volna meg a sürgöny, így László Ferencnek — még aznap (21-én) — hosszú levélben válaszoltam. Ismertettem a Dósa Lidi felkutatására indult „munka" minden mozzanatát, kezdve 1970. július 25-tel. Kitértem a marosvásárhelyi „kollégák" roppant különös szerepére is. Végül így összegeztem:

„Íme tehát, kedves László Ferenc, ez a tényállás... semmi félremagyarázás nincsen itt (szerencsére, jegyzeteket vezettem a történtekről)... Én csak attól félek, hogy a Cseke-írás kikerül a kötetből, amit végtelenül sajnálnék, hiszen egyike a legsokatmondóbb és legbecsületesebb írásoknak. Szakmai szempontból is az!...

Köszönöm levelét, köszönöm őszinteségét, nyíltságát. A Bartók-kötet megjelenését várom.

Szívélyesen üdvözli Ráduly János."

Akkor — felindultságomban — Marosvásárhelyre is írtam, még ugyanazon a napon, május 21-én. Mondanivalómat hat pontban foglaltam össze. Itt nem közlöm a teljes

levelet, csak a bevezető sorokat, valamint az első és a harmadik pontba foglaltakat.

„Kedves Szabó Elvtárs,

levelet kaptam Kolozsvárról, amelyben arról értesítenek: hogy Ön, Szász Károllyal együtt, kétségbe vonja azt a tényt, mely szerint Dósa Lidi felkutatása Cseke Péternek és e sorok írójának az érdeme.

1. Világosan leszögezem: Dósa Lidi néni felkutatása 1970. július 26. — 1970. szeptember 9. között történt meg, a vele folytatott beszélgetésem már a *Falvak Dolgozó Népé*nél volt, amikor Önök 1970. szept. 13-án (pontosan ekkor!) Kibéden jártak. A felkutatásra vonatkozó teljes tényanyagot, kronologikus sorrendbe állítva, e levéllel együtt tettem postára Kolozsvárra...

3. Nem Szász Károly útmutatásai alapján akadtam Lidi nénire (teljesen hamis és rosszindulatú beállítás!), hanem Önök jöttek el hozzám, egybevetni a Lidi nénitől lejegyzett adatokat. Ilyen hamar felejtünk?..."

A romániai posta — azokban a napokban — felcsapott „villám postának". László Ferenc 1971. május 23-án válaszolt is a levelemre. Idézek belőle, hiszen nyugtatónak-csillapítónak szánt sorai mellett általánosabb érvényű „megjegyzések" is olvashatók:

„...annyit bizton előlegezhetek: a legkevésbé sem kételkedem sem Cseke Péter, sem az Ön egyenességében. Ami a Bartók-antológiát illeti: szerkesztője vagyok, nem vizsgálóbíró, aki hitelességi és elsőbbségi ügyekben eljárást folytat. Mélységesen elszomorít, hogy a vásárhelyi muzsikustárs ezt a szerepet akarja rámerőszakolni. Elszomorít, mert ez a kicsinyes acsarkodás szellemi életünk erkölcsi romlottságának a bizonyítéka.

Az elmúlt napokban Cseke Péterrel többször is tárgyaltam. Ő híven képviseli az Ön szerzői és emberi érdekeit. Bízom benne, hogy megtaláljuk a méltányos megoldást. Mihelyt döntöttünk, azonnal tájékoztatjuk Önt is...

Tudja Ön, hogy 16-án Cseke Péter együtt volt Szász Károllyal és Szabó Csabával Harasztkeréken? Ha a vásárhelyi Dósa Lidi-kutatók tisztázni akarták volna a helyzetet, tisztázhatták volna! Hiszen Szabó Csaba nekem 8-án írt! És Szabó Csabáék tudták, hogy ki Cseke!"

1971. május 24-én Szabó Csaba — miután elolvasta a Hozzá írt levelemet — egyik családtagjával Kibéden termett. Az iskolai könyvtárban talált rám, szolgálatban voltam. Közölte — erőst hivatalosan —, hogy beszélni akar velem. A jelen levő gyermekeket kiküldtem a folyosóra, és kezdődött a beszélgetés. Meg akart győzni arról, hogy sem nekem, sem Csekének nincsenek — nem lehetnek — „zenetudományos ismereteink". Ám hasztalanul: én védelmeztem a magam igazát.

— Milyen jó volna, ha most ezt a beszélgetést hallaná László Ferenc — mondtam.

— Írjunk közös levelet Kolozsvárra — szólt Szabó Csaba.

Így született meg — azon nyomban — a László Ferencnek szóló „megnyilatkozásunk" (oldalnyi anyag), amelynek ezúttal két aláírója volt. A megfogalmazásban — a vitás kérdéseket illetően — a leglényegesebb az utolsó mondat: „Kijelentjük, Ráduly Jánosék nem Szász Károly útmutatásai alapján kezdtek hozzá a Dósa Lidire vonatkozó adatok összegyűjtéséhez."

A kijelentés fölért a fél győzelemmel.

Végül az lett a legfőbb gondunk, hogy ki küldje el a levelet?

— Én elviszem Vásárhelyre — mondta Szabó Csaba.

— Kibéden is van posta, fölösleges elvinni, holnap, 25-én már menesztem Kolozsvárra — válaszoltam.

A közös levél másolatát Csekének is megküldtem, a következő sorok kíséretében:

„Drága Péter,

nagyon-nagyon hosszú levelet tudnék most írni, de sajnos, sietnem kell, hogy e sorok minél hamarabb Hozzád érkezzenek.

Írtam László Ferencnek terjedelmes tisztázó levelet, írtam Szabó Csabának (éles hangon!!), amire ő személyesen kiszaladt Kibédre. Parázs vita!! Végül is megszületett a mellékelt közös levél László Ferencnek (persze, Neked a másolatot küldhetem).

Hogy világosan láss: azt állította, hogy Dósa Lidi felkutatásakor a népzenei vonatkozást anyagunkba Ők adták. Konkrétan: Ők hívták fel a figyelmet a Piros alma dalszövegre és a Gerlice-puszta helységnévre. Nyilvánvaló tévedés (Ők csak szept. 13-án jártak Kibéden). Szabó Csaba például elképzelhetetlennek tartja, hogy Te rájöhettél volna a gerlice-pusztai dolgokra. Most rajtad a sor: jelöld meg a teljes forrásanyagot (ha kérik), amiből dolgoztál, hogy meggyőződjenek igazunkról. Szabó Csaba haraggal távozott Kibédről, mert megmondtam, hogy Szász Károly írása semmi újat nem tartalmaz a mienkhez képest, és nem írom alá, hogy Dósa Lidi felkutatásában övéké az első érdem.

Ne haragudj, hogy ismét zavartalak, kellemetlen ügy, tudom, de valahogy túlteszünk rajta. Nekünk van igazunk!”

5. A „fortissimós” hangulatú leveleket csakhamar más, nyugodtabb légkörben fogant tudósítások, hírek követték.

Leghamarabb Cseke Péter jelezte (1971. június 10-én), hogy rendeződnek a dolgok: „...László Ferenc közölte velem, hogy mégis benne marad az írás a kötetben. Na, ehhez mit szólsz?! Én mindenesetre arra kértem, hogy tüntesse fel a Te nevedet is, hiszen csak azt a részt veszi ki a dokumentumriportból, s a Dósa Lidivel kapcsolatos résznél ilyenformán társszerző kéne légy... Erre azt válaszolta, hogy pont úgy lesz, ahogy a *Falvak Népé*ben megjelent, a megfelelő kiegészítéssel. Arra kér, írd meg bővebben az egész gyűjtési folyamatot, mert nagyon izgalmas, és talán még érdekesebb, mint az, amit Dósa Lidi mondott Bartókról..."

Június 22-én László Ferenc is jelentkezett, ezúttal Bukarestből küldött levelet:

„A Bartók-kötetbe Cseke írása került be, szinte szónyi változtatás nélkül, azzal a két fényképpel, amelyet A Hétben közöltem. Ha van most az Ön kezeügyében valami szeszféleség, koccintson egyet maga-magával az egészségemre, egy másikat a Csekéére, a harmadikat pedig a nagybetűs Igazságra, mely olykor az életben is győz, nemcsak a mesékben."

6. Nos, ez volt, ennyi volt.

Talán — befejezésképpen — jogos a kérdésünk: milyen tanulság vonható le az előadott történetsorból?

A sok-sok töprengésre késztetés mellett bizonyára ismételten igazolódott, hogy mennyire fontos a dokumentációs háttért adó levelek, másfajta emlékek megőrzése. Anyagunk ilyen jellegű dokumentumokból állt össze, amely — hihetőleg — tudománytörténeti értékkel fog bírni. De nem elhanyagolhatóak a benne föllelhető emberi vonatkozások sem.

BESZÉLGETÉS DÉZSI ÖDÖN ÚJSÁGÍRÓVAL

Már rég-rég lecsitultak volt a Dósa Lidi „fölfedezése” körüli csetepaték, amikor 1987. július 17-én Marosvásárhelyen, a Bolyaiak tere parkban megpillantottam Dézsi Ödön újságíró barátomat. Üldögélt egy padon, egyedül volt és már nyugdíjas. Nagyon megörvendtünk egymásnak, táskámban volt egy-két frissen megjelent új kötetem, így „eszmecserénk” dedikálással kezdődött. Érdekesen alakult a beszélgetés fonala: valahogy ráterelődött a szó Bartók legelső énekesére, a kibédi Dósa Lidire. Ödön határozottan leszögezte:

— Nézd, János: 1970. szeptember közepe táján én küldtem ki Szász Károlyékat Kibédre. De erről Te mért nem kérdeztél engem soha?

— Azért, mert Szász Károlyék — nálam jártukkor — Téged nem említettek.

— Na, legyen világos előtted — mondta Ödön —, közeledett a szeptember végi Bartók-évforduló, a lapunknak, a Vörös Zászlónak is meg kellett emlékeznie az eseményről. Akkor én már tudtam, hogy Te ráakadtál Bartók adatközlőjére, hiszen azelőtt találkoztunk. Szász Károlyékat megkértem, hogy Veled is beszélgessenek el.

— Azok beszélgettek is velem, te Ödön, de mert Dósa Lidi nénitől kevés adathoz jutottak, valósággal „kiudvarolták” tőlem a feljegyzéseimet. Viszont megkértem: megírandó cikkükben feltétlenül hivatkozzanak Cseke Péterre, esetleg rám is. Akkor már Cseke nagyriportja nyomdában volt, méghozzá hetilapban, a Falvak Dolgozó Népében.

— Látod, ezt ők előttem elhallgatták.

— De számomra ma is zavaros például a fényképezés ügye.

— Hát a fényképészt, Koncz Jánost is én küldtem Kibédre. Hozzád küldtem, hogy segíts Neki. Mintha pár sort írtam is volna.

— Tökéletesen így van, őrzöm ma is kis leveledet. Majd beépítem valamelyik anyagomba. Koncz elmondta-e, hogy milyen körülményesen készültek a fényképek?

— Mindent elmondott.

— Szász Károly azt írta cikkében, hogy ő(k) is lefényképezték Lidi nénit.

— A mi lapunkban Koncz felvétele jött. A fotós neve ugyan lemaradt, de minőségi kép látott napvilágot. Ez volt akkor nekünk a legfontosabb. János, most én kérlek meg: sorjázd el, miként találtál rá az énekesre?

— Legelőször 1970. augusztus 29-én beszélgettem Vele, ez biza akkor nagy szenzáció volt, tényleg felfedezésszámba ment. Szeptember 9-ig mindennapos vendég voltam, még segítettem is Neki ezt-azt a ház körül. Persze, minduntalan Bartókra tereltem a szót. Jegyzeteket készítettem. Szász Károlyék tova szeptember 13-án jelentek meg Kibéden. Jöttek ők is Dósa Lidit „fölfedezni." Te bizonyára nem „fölfedezési útra" küldted őkét.

— Nem, határozottan nem. A Dósa Lidi-ügyben sosem mentek volna ki Kibédre, ha én nem küldtem volna őket.

— Ödön, nagyon köszönöm ezt a beszélgetést, koronatanú vagy, koronatanú leszel.

— Nézd, János, én itt csak ennyit mondhatok: Dósa Lidi felfedezése, azonosítása a Te érdemed. Ez végül is így vonult be a szakirodalomba. Emlékszem, az Új Életben is megjelent egy nagyon szép riport Rólad, mintha Szépréti Lilla írta volna.

— Igen, Lilla írta, hazamegyek, rögtön megkeresem. Első dolgom az lesz, hogy újra elolvasom Lilla írását.

Nos, hazatértem után „az ígéret szép szó, ha betartják, úgy jó” szellemében jártam el. Szépréti Lilla riportját megtaláltam, írásához a riporter(nő) nagyformátumú fényképemet is mellékelte: Istenem, hát én fiatal is voltam valamikor. Közlöm az írás bibliográfiai adatait: Szépréti Lilla: *A népballadagyűjtő szerencséje.* Új Élet, 1972. január. 1. szám. 8. old. Íme Lilla sorai:

„Ráduly kutatta fel Bartók Béla első adatközlőjét, a kibédi Dósa Lidi nénit is. Addig a szakemberek úgy tudták, hogy az öregasszony 1904-ben Pesten szolgált Bartókéknál, és már régen nem él. Ráduly — Cseke Péter újságíró ösztönzésére — érdeklődni kezdett utána a faluban. Nem volt könnyű ráakadni, mert Kibéden sok Dósa Lidi van, s a nyolcvanévesek a század elején általában Pesten szolgáltak.”

HÁTTÉRMAGYARÁZAT KÉT DEDIKÁCIÓHOZ

Sok-sok dedikált kötetem van. Kibédi lakásomon — a hosszú évek során — megfordult a romániai magyar irodalmi és tudományos élet számos kiválósága, akik ajánlott könyvekkel leptek meg, vagy a már általam megvásárolt könyveiket dedikálhatták. Itt most feltétlenül be kell mutatnom két szöveget, ugyanis Bartók énekeséhez, Dósa Lidihez kapcsolódnak.

1. Az első kiadvány címe: *Bartók-könyv 1970–1971.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1971. Szerkesztette László Ferenc. Az antológia az „1970–1971-es romániai Bartók-megemlékezések" szép foglalata. Itt látott napvilágot Cseke Péter: *Aki Bartóknak énekelt* című írása, amely részlet egy nagyobb szociográfiai nagyriportból. Ez az írás épp Dósa Lidi „megtalálásának", azonosításának eléggé szövevényes történetét beszéli el, amelyről magam — annyi év után — újólag beszámoltam a *Perpatvar Dósa Lidi körül* című, összefoglaló tanulmányomban. Mind Cseke, mind én a Bartók-énekes körül kirobbant egykori vitában szenvedő alanyok voltunk. Íme a könyvbe írt Cseke-dedikáció:

Ráduly Jani barátomnak köszönettel és mementoként. Azért, hogy nekünk is fel kellett fedeznünk: az igazság önmagától nem érvényesül; az igazságnak érvényt kell szereznünk.

Kolozsvár, 1972. jan. 25-én

Cseke Péter

A dedikáció eddig csak Kibéd helyi, községi lapjában látott napvilágot, a *Dósa Lidi „fölfedezése"* című írásunkban (*Kibédi*

Hírmondó, III. évf. 3. sz. 2006. március). A mostani újraközlésben javítottuk az elírásokat.

2. 1976-ban jelent meg Bukarestben László Ferenc *Zenei ügyelet* című kötete. Az alcím „elárulja" a kiadvány jellegét: *Publicisztikai írások 1970–1974.* A könyvben újólag szerepel a *Dósa Lidi halálára* című megemlékező írás, amely megelőzőleg több lapban, folyóiratban is napvilágot látott. Az ajánlásba beépített, idézőjeles rész ebből a cikkből való. Íme:

Ráduly Jánosnak, aki „hetekig vallatta, míg az öregaszszony minden Bartók-emlékét lejegyezte" (49. l.) tisztelő barátja

László Ferenc
Kv. 1976. 8. 2.

A dedikációk — az elismerő szavak mellett — bátorítást is jelentettek a további munkához.

HAT PONTOSÍTÁS EGY CIKKHEZ

A *Vörös Zászló* 1970. szeptember 27-i számában jelent meg Szász Károly *A forrásnál* című cikke, amelynek központi témája: „Dósa Lidinek a felkutatása." Kibédre való kiszállásról szól, a nyersanyag megmódolásában a szerző jó riporterre valló fogásokkal „élt". Magunk ezúttal néhány hibára, elírásra hívjuk föl a kései olvasók figyelmét.

1. A legszembetűnőbb elírás a mellékelt két kottához (*Száraz ágtól messze virít a rózsa; Piros alma leesett a sárba*) kapcsolódik. Alattuk ez a magyarázó mondat olvasható: „1914-ben Dósa Liditől gyűjtött népdalok." Nos, az adatközlő nem 1914-ben, hanem 1904-ben énekelt Bartóknak. Bizonyára sajtóhibával állunk szemben. Az írásban nincs feltüntetve, mely kiadvány szolgált forrásanyagul.

2. A cikkben nem esik szó a közölt fénykép készítőjéről. Magam úgy látom, hogy a fotós a marosvásárhelyi Koncz János volt, aki 1970. szeptember 22-én jelentkezett nálam: megkért, legyek a segítségére Dósa Lidi „megörökítésében". Erről részletesen szóltam a *Perpatvar Dósa Lidi körül* című írásomban.

3. A riport első felében azt vázolja a szerző, miként térült-fordult Szabó Csabával a faluban, az énekes után nyomozva. „Egy középkorú nő" igazítja őket a jó útba. „A másik Dósa család portájára belépve szembetalálkozunk a házigazdával, aki, miután kérésünket előadtuk, az édesanyjához visz bennünket..."

Nos, a „házigazda" Madaras Zsigmond névre hallgatott, a telek tehát Madaras-porta volt, és nem „a Dósa család portája." Dósa Lidit — miután férjhez ment — Madaras Lidiként tartotta számon a község köztudata. Ezt a „minősítést" mintegy 65 éven át „viselte".

4. Hány éves volt Dósa Lidi, amikor Bartóknak énekelt? Szász Károly ezt írja: „Tehát — gondoljuk magunkban — 1904-ben, amikor Bartók a Liditől hallott féldallamot lejegyezte, nem 18, hanem 19 éves volt." Miért vallhatta magát 1904-ben Dósa Lidi tizennyolc évesnek? Bartóknak júliusban énekelte el a *Piros alma leesett a sárba* kezdetű éneket, ekkor Lidi még csak 18 és fél esztendős volt. A 19. életévét közel fél év múlva, tova decemberben töltötte be. Talán a legpontosabb megfogalmazás így hangzana: Dósa Lidi életének 19. évében közvetítette Bartók felé a kibédi dalokat.

5. A Szász-írásból az is kiderült, hogy a Lidi nénivel való beszélgetés során magnetofont is használtak. Milyen jó lett volna, ha a riportban őt is „megidézték" volna, szó szerinti előadásban. Ízes, szép kibédi beszéde sokkal értékesebb lett volna a helyenkénti „félhivatalos" magyarázkodásoknál.

6. És végül: nem kívánunk ismét belebonyolódni a Dósa Lidi-felfedezés körüli bonyodalmakba, csak éppen arra utalunk, hogy a szerzőnek föltétlenül hivatkoznia kellett volna a hamarabb megjelent nagyformátumú dokumentumriportra (Cseke Péter: *Bartók reánk sütő arca. Falvak Dolgozó Népe,* 1970. szeptember 23.). Erre a „figyelmességre" még kellő időben figyelmeztettük a szerzőt.

HÁNY ÉVET ÉLT DÓSA LIDI?

Csakugyan, hány esztendőt is élt Bartók legelső népi adatközlője?

A szakirodalomban valamelyes bizonytalankodás észlelhető. Az énekes elhalálozásakor László Ferenc jól összefogott, szép megemlékező írást közölt *Dósa Lidi halálára* címmel, amely több lapban, folyóiratban, sőt, kötetben is napvilágot látott. Íme a témánkba vágó részlet: „Erősen balladás a befejezés is: röviddel azután, hogy felfedezték (egy nappal nyolcvanhatodik születésnapja után) Dósa Lidi meghalt" (*Muzsika,* XIV. évf. 8. sz. 1971. augusztus). „Erősen balladás a befejezés is: röviddel azután, hogy felfedezték (egy hónappal nyolcvanhatodik születésnapja után) Dósa Lidi meghalt" (*Zenei ügyelet.* Publicisztikai írások 1970–1974. Bukarest 1976).

Az 1971-ben Bukarestben megjelent *Bartók-könyv 1970–1971* (Szerk. László Ferenc) című antológia tartalmazza Cseke Péter írását (*Aki Bartóknak énekelt*), amelyben a szerző — eme sor írójára hivatkozva — Dósa Lidi születési adataira is utalt: „Bartók egykori adatközlője (...) 1885. december 3-án született" (90. l.).

A kötet végi *Jegyzetek* című fejezetben a szerkesztő közli az elhalálozás időpontját: „Dósa Lidi 1970. december 4-én meghalt" (145. l.).

Az adatok pontosak. Most a matematika nyelvén szólunk:

1970. 12. 04 —
1885. 12. 03
==85 00 01

Dósa Lidi halálakor tehát nem nyolcvanhat, hanem „csak" nyolcvanöt éves volt. A László Ferenc-i, zárójeles megfogalmazás így helyesbíthető: „... (egy nappal nyolcvanötödik születésnapja után) Dósa Lidi meghalt."

JELKÉPES DÓSA LIDI-ARANYÉREM

Bartók első énekesének, Dósa Lidinek a kései megtalálása, azonosítása megtermékenyítőleg hatott a kutatásra. Ráterelődött a figyelem az általa közvetített kibédi dalok minőségi jegyeinek a vizsgálatára, egyben pedig néhány pontosításra is lehetőséget adott. Az énekes „alakja" csakhamar jelképpé/jelképessé növekedett. S mert a jelképeket „hasznosítani" szokták, fölvetődött Dósa Lidi emlékének a „bevonása" közművelődési életünkbe. Ilyen vonatkozásban — elsőként — László Ferenc szólalt meg. Friss meglátását, felismerését a *Mit ér az emlék?* című vitacikkében hozta nyilvánosságra. Érdemes idéznünk vonatkozó megállapítását:

„Utolsó — és egészen más természetű — példa gyanánt hadd említsem meg Dósa Lidit, akinek az ajakáról Bartók 1904-ben először jegyzett le népdalt. Mire 1970-ben felfedezték, érelmeszesedett öregasszony volt, nem sok információt őrzött meg a 66 évvel azelőtt látott zeneszerzőről. De nem tudok megrendülés nélkül gondolni visszaemlékezéseinek lírai elemeire! (...) Volnék csak költő, ércnél maradandóbb emléket állítnék Dósa Lidi Bartók-látásának, s ha kineveznének a népművészet fővezérigazgatójává, első rendelésem volna, hogy Dósa Lidi-aranyérmet kapjon minden évben a legjobb népdalénekesünk..." (*Utunk,* XXIX. 1974. 19. sz. május 10.).

Magam a megjelent cikket mindjárt elolvastam. Kartársaimmal, munkatársaimmal meg sem beszélhettem az előrelépés lehetőségeit, Kolozsvárról befutott Cseke Péter 1974. május 16-án írt levele:

„...az Utunk múlt heti számából olvastad-e László Ferenc cikkét? A zenetörténeti emlékek értéke felől vitázik. (...) Van egy nagyon tanulságos kitétel benne: Dósa Lidivel kapcsolatos. Azt adja végeredményben tudtunkra, hogy itt az ideje, hogy Dósa Lidi-aranyérmet adjunk évenként a legjobb népdalénekesnek! Ha az aranytól eltekintünk, gondolom, az ügy kivitelezhető lehetne. Ennek kapcsán két dolgot szeretnék én is sugalmazni nektek. Mi lenne, ha elsőként a kibédi iskola vagy a művelődési otthon vezetné be a Dósa Lidi-érmet? Beszéld meg az illetékesekkel. Titeket illet az elsőség. Itt nem a díj nagyságáról van szó (lehet néhány könyv!), hanem hogy megkezdje reaktivizáló munkáját ez a szimbólumértékű emlék, amely immár többszörösen Kibéd nevéhez fűződik."

A cikk és a levél valósággal „feldobott." Mind a kettőt bemutattam a helyi (kibédi) iskola és művelődési otthon vezetőségének, személyesen Barabás Jánosnak, Ferenczi Ernőnek, Nagy Mihálynak, és döntöttünk: jelképes Dósa Lidi-aranyérmet „alapítunk." A díjosztás kipróbálására adott volt a lehetőség: a falu javában készülődött a jó másfél hónap múlva sorra kerülő ünnepségre, a vidéki falvak énekkarainak, dalcsoportjainak Kibéden megrendezendő találkozójára. Épp akkor (1974-ben) jelent meg a bukaresti Kriterion Könyvkiadó gondozásában a *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése* című impozáns kötet. Elhatároztuk, megemlékező díjként ezt a könyvet nyújtjuk át a megjelent kórusoknak.

A sikeres dalos találkozó után több cikk, riport foglalkozott a legújabb kibédi „vállalkozással", dicsérve a gesztus szépségét. Itt most csak egyetlen anyagra, Cseke Péter írására hívjuk fel a mai/kései olvasó figyelmét, aki már a cikk címében is jelezte a zenetörténeti újdonságot: Dósa

Lidi-aranyérem, születőben. Érdemes idéznünk belőle: „Arról van szó, hogy a kibédiek — nagyon okosan — nem várakoztak addig, amíg a reménybeli Dósa Lidi-aranyérmet legjobb népdalénekesünknek ezüsttálcán felkínálják. (...) Kedvező alkalom is kínálkozott a díj megteremtésére. Július 9-én ugyanis épp Kibéden rendezték meg a Kis-Küküllő menti dalosok találkozóját (...) oszthattak volna-e most annál értékesebbet, mint Seprődi János válogatott zenei írásait és népzenei gyűjtését tartalmazó Kriterion-kötetet?" (*Utunk,* 1974. július 26.).

Mondanunk sem kell, hogy a Dósa Lidi-díj igencsak életképesnek bizonyult. Annyi módosítással, hogy a könyvajándék mellé odaszegődött egy koszorú piros hagyma is, a kibédi mezőgazdasággal foglalkozó asszonyok „specialitása". A „reaktivizáló munka" tehát jó gyümölcsöt termett: ez a fajta díjazás ma is — 34 esztendő után — „funkcionál."

DÓSA LIDI TEMETÉSE

Gyűjteményemben őrzök Dósa Lidiről és Dósa Annáról készült néhány fényképet is. Van köztük egy olyan felvétel, amely „szomorú jelenetet” rögzít. Dósa Lidi temetését „mutatja”.

Dósa Lidi 1970. december 4-én halt meg Kibéden, abban a házban, ahol férjezett asszonyként mintegy 65 esztendeig élt. Utolsó éveiben fia, Zsiga, és menye, Vilma gondozták.

A temetésre 1970. december 6-án került sor. A fényképen a sírra helyezett koporsó látható, a koporsófelirat a következő: „Madaras Lászlóné. Született 1885-ben. A túlsó oldalon: Élt 85 évet.” A fényképet az ugyancsak kibédi Orbán K. Károly készítette.

A koporsó körül a legközvetlenebb rokonok állnak. Érdemesnek látom „feloldani” a neveket és jelölni — zárójelben — a rokonsági szálakat. Ugyanis — utaltam rá — már akadt kutató, aki az egykori Dósa-lányok utódaira, rokonaira is kíváncsi volt.

A fényképen levő hozzátartozók (jobbról balra haladva) a következők:

Madaras Zsigmond (fia), Dósa György (testvére), Domokos Márton (veje), Mátyus László (unokaveje), Dósa Lajos (testvére), László Péterné Balla Ilona (nagynénje), Domokos Mártonné Madaras Sára (leánya), Mátyus Lászlóné Domokos Sára (unokája), Fülöp Lajosné Mátyus Erzsébet (dédunokája), Mátyus Sára, később Péterfi Csabáné (dédunokája).

A résztvevők azonosításában Mátyus Lászlóné Domokos Sára, az unoka segített (2008 őszén).

BARTÓK ÉS DÓSA ANNA

A Bartókról szóló szakirodalomban kivételes helyet foglalnak el a kortársak visszaemlékezései, egyik-másik énekesének dokumentum értékű, lírai „adatközlése". Ezek fontosságát — máig tartó érvénnyel — László Ferenc *Mit ér az emlék?* című írásában így taglalta:

„Nem mind vesztették el időszerűségüket az emlékezések sem, amelyek nálunk Bartókról megjelentek. (...) Persze, a tudomány illetékességébe vág, hogy szövegükből mit hitelesít majd információként és mit nem. De az nem vitás, hogy ezeket a szövegeket le kell írni vagy íratni és közre kell bocsátani (*Utunk,* XXIX. 1974. 19. sz. május 10.).

Úgy alakult a helyzet (a jósors), hogy a fiatal Bartók Bélának az egykori marosszéki Kibédről két énekese is akadt: a legelső népdal-lejegyzései Dósa Liditől valók (1904), Dósa Annának (Lidi húgának) a hangját pedig fonográfon is megörökítette (1906). A Lidire vonatkozó, ma már tudománytörténeti jelentőségű „adalékokat" 1970-ben rögzítettük, ugyanazon évben napvilágot is láttak. A „rejtélyes" Dósa Anna életútja már nehezebben tárult föl, ugyanis időközben végleg elköltözött Kibédről, csak látogatóba tért haza, roppant ritkán.

Az 1972/1973-as esztendőforduló napjaiban sikerült megszereznem — Dósa (Poros) Lajos bátyánk révén — a család címét. Lajos bácsi különben egyik Pestre írott levelében meg is pendítette, hogy „akadt egy tanár, aki Anna és Bartók kapcsolata felől érdeklődik". Ennek az „elszólásnak" meglett a hozadéka: 1973. február 3-i keltezéssel válaszoltak a rokonok, utaltak Bartókra. Elhatároztam, hogy ezúttal magam írok Budapestre, s részletesebb beszámolót kérek. Igényeimet hat pontban foglaltam össze. A levelet

Takács Antalné Dósa Annának, Bartók adatközlője lányának címeztem. Íme a levél:

Kedves Anna néni,

nagyon hálás vagyok a Kibédre eljuttatott két képért. Lajos bácsi a levél vétele után nyomban felkeresett, s átadta nekem őket. Még egyszer nagyon szépen köszönöm.

Dósa Anna, vagyis Anna néni édesanyja, Bartók Béla első énekesei közé tartozik. Az első székely népdalokat testvérétől, Dósa Liditől jegyezte le 1904-ben. Mellékelem itt az egyik újságkivágást, amely Romániában jelent meg, gondolom, örülni fognak neki, elvégre családi vonatkozásról van szó. A képen én beszélgetek Lidi nénivel. Különben Lidi néni fiatalkori és öregkori fényképe már több újságban és folyóiratban megjelent, többek között a Budapesten megjelenő *Muzsika* című folyóiratban (*Dósa Lidi halálára,* 1971. augusztus).

Bartók másik kibédi adatközlője Dósa Anna volt. Róla szeretnék egy rövid megemlékezést írni, hozzácsatolva fényképét is. Ehhez viszont néhány kiegészítésre volna szükségem.

1. Tudnom kellene Dósa Anna pontos születési és elhalálozási évét, feltüntetve lehetőleg a hónapot és napot is.

2. A Lajos bácsinak írott levélben szó van Nagy Molnár Istvánékról (vagy Nagymolnár István?), akinél Anna néni dolgozott fiatal korában. Kik voltak Nagy Molnár Istvánék s hol éltek?

3. Van-e Anna néninek, akár Antal bácsinak tudomása arról, hogy esetleg valaki már írt volna Magyarországon Anna néni Bartók-kapcsolatáról? Említett-e ilyesmit Anna néni?

4. Nagyon szeretném, ha röviden vázolnák Anna néni életútját, vagyis azt, hogy körülbelül meddig lehetett Pes-

ten fiatal lányként, mikor ment férjhez, hol élt férje haláláig, hol van eltemetve? S azután, hogy énekelt Bartóknak, találkozott-e, vajon, még Vele, vagy nem?

5. Vajon, Bartók fonográfra vette volna dallamait, vagy csak pusztán lekottázta őket?

6. Az elküldött képen hány éves lehet Anna néni?

Nyilván, ha valamiről nincs pontos értesülésük vagy tudomásuk, azt is kérném megírni, mert a nemleges válaszok is éppoly fontosak, mint az igenlőek.

Különben Dósa Lajos bácsival sokszor szoktam találkozni, többször fölkeresem, hogy elbeszélgessünk.

Nagyon örülök, hogy sikerült kapcsolatot teremtenünk, már éppen készültem levelet írni Budapestre.

Válaszukra várva,

jó munkát, jó egészséget kívánok.

Szívélyes köszöntéssel

Ráduly János

Kibéd, 1973. febr. 11.

A válaszlevél 1973. áprilisában íródott, az énekes Dósa Annának a veje, Takács Antal fogalmazta meg. Nincs keltezve. Az elő oldalon viszont ott a postai pecsét, ezzel a felirattal: BUDAPEST 73 APR — 2 19. BUDAFOK. A hátsó, „ragasztós" részen pedig a romániai pecsét: AG. C(hib)ED. JUD. MURES 06. 4. 73... (a pontok kiolvashatatlan számokat jeleznek). A levél tehát 1973. április 6-án érkezett eme sorok írójához.

A szöveget betűhíven közlöm, a helyenként elmaradó néhány grafémát zárójelesen adom. A sorszámok az általam írt levél hat „kérdésének" a sorszámaival azonosak. A központozásban a mai helyesírási szabályokat vettem alapul. A szavak egybe-, illetve különírásában az eredeti formát követtem.

Tisztet tanár Úr!

Kérem, ne haragudjon, hogy levelére csak egy-két hónap múlva került sor, hogy válaszoljak, de amennyire csak lehet, szeretnék pontos adatokat írni a kérdéseire, és eh(h)ez, illetve erre ennyi idő kellett, hogy össze szedjem.

1. Dósa Anna szül. 1893. április 22.

meghalt 1969. március 15.

2. Az említett Nagy Molnár István egy Minisztériumi számvevői főtanácsos volt, és Budapesten a Város majorba(n) laktak, saját fényűzően berendezett villájukba(n). Bartók barátságba(n) volt a családdal, és gyakran hívták meg vendégségbe őt, mert Bartók nagyon szegény sorsba(n) volt akkor.

3. Nincs tudomásunk arról, hogy Dósa Anna és Bartók kapcsolatáról valaki írt volna. Dósa Anna ilyesmit nem is említett.

4. Dósa Anna Dósa Lidi helyett jött Budapestre 1904 szeptemberében, 11 éves korába(n), Nagy Molnár Istvánékhoz, és náluk volt alkalmazásban 3 évig. Ez a Nagy Molnár abban az időben valakinek kezeskedett, és ez az illető, miután sok-sok kölcsönt, pénzt, ékszert fel vett, ki szökött Amerikába.

A törvény a kezesen (Nagy Molnáron) hajtotta be az összes adósságot, s így Nagy Molnár teljesen leszegényedett. El vették a villáját, és ott kellett hagyni a bútorait, szőnyegeit értékes képeit, vázáit, és csak a ruháinak egy részét vihette el egy 2 szobás lakásba.

Ekkor Nagy Molnárék ajánlották Dósa Annát Lovag Aszpasz Leó hajós kapitányhoz, Gyöngyös Visontára, akkor 1907 volt, Anna 14 éves.

Lovag Aszpasz Leó egy dús gazdag földbirtokos leányát vette feleségül. Aszpasz Leó ekkor már idős volt, úgy, hogy

pár év múlva nyugdíjba ment. Aszpasznak gyermekei bárok, grófok voltak, akik Francia országba(n) és Angliába(n) házasodtak meg.

Gyöngyös Visontán (illetve Pesten is), de az Aszpasz családnál 1916–1917-ig, 24 éves koráig volt.

Az idős Aszpasz Leó véglegesen el költözött külföldre. Anna egy kevés vég kielégítést kapott, és el került Pozsonyba. Dósa Lidi ajánlotta Annát, mert Lidi akkor Pozsonyba(n) volt.

Dósa Anna Pákay-ékhoz került, aki a kórház gondnoka volt. Ez a gondnok Spanyol járványba(n) hirtelent meg halt, és a gondnoki lakásból a feleségnek ki kellett költözni, s így Dósa Anna a kórházba került alkalmazásba. Ez volt 1917-be. Mint kórházi dolgozó el végezte közbe(n) az ápoló-nővér képző tanfolyamot. Tehát a kórháznál mint ápolónő volt alkalmazva, és itt a kórházba(n) ismerkedett meg Békefy Ferenczel, aki mint beteg volt a kórháznál, ez 1917–1918-ba(n) volt. Békefy Ferencz megkérte a kezit Dósa Annának, és a felgyógyulása után feleségül vette. Így került Anna Farnadra, mert ott Békefy cipész mester volt, és saját háza is. Farnadon 1918 közepétől 1922-ig volt férjével, és 1919-be(n) született Anna nevű leányával.

1920-ba(n) Farnadot Cseszlovákiához csatolták, és ők minden áron Magyarországon akartak élni, és 1922-be(n) férjével és akkor 3 éves lányával Budapestre jöttek.

Körülbelül két évig voltak Pesten (akkor még Rákospalota, most már Pesthez csatolták), majd Gyulára költöztek 1924-be(n). Ekkor Anna 31-32 éves volt. Gyulán Békefy a kórházhoz, majd a gyógypedagógiai intézethez került alkalmazásba, mint cipész, felesége, Dósa Anna pedig szintén oda került alkalmazásba, mint szakácsnő. Békefy eb-

ben az alkalmazásban lett beteg, és műtétre Pestre vitték, és műtét után, 1933. március 2-án, Meghalt.

Békefyné (Dósa Anna) továbbra is a gyulai gyógyped-i intézetnél maradt alkalmazásba(n), mint szakácsnő, 1943-ig. 1943-ba(n) én a lányát, Békefy Annát feleségül vettem, ekkor ö is hozzánk költözött, és velünk élt 1969. márc. 15-ig, és ekkor halt meg, el van temetve Bpest XXII. ker.-i Budafoki temetőbe.

5. Feleségem és gyermekeim állítása szerint Dósa Anna dalait (kettőt biztosra mondják) Bartóknak fonográfra énekelte (az egyik dalt mellékelem).

6. A küldött képen Dósa Anna 75 éves volt. Hogy melyik volt a másik dal, amit fonográfra énekelt, azt nem tudjuk biztosan. Amit idehaza énekelni szokott abból kettőt le írtam (ceruzával írt, egy papíron van mind a kettő).

Tisztelt tanár Úr!

Őszinte tisztelettel tartozunk önnek, hogy Bartók és Dósa Anna kapcsolatát keresi, kutatja.

Én úgy érzem, elég részletesen le írtam és pontosan, mert a leírt dátumokról írásban meg vannak a dokumentumok.

Mi egyébként ez év júniusában szándékozunk Kibédre menni, és talán lesz szerencsénk Önnel találkozni, és személyesen beszélni, és ha lesz esetleg kérdése, arra választ adni.

Mi várjuk Lajos bátyám levelét, amibe(n) értesít, hogy szívesen lát 3-4 napra. Ez a levél késik, de valószínű, a hófúvások és az árvizek okozzák a késést.

Tisztelettel üdvözöljük a személyes viszont látásig

Takács Antal és családja

(Az aláírástól balra betoldás): levelet Ha meg kapta, egy rövid lappal értesítsen.

A levél címzése: T. Ráduly János Com. Chibed. Jud. Mures, Románia.

Feladó: Takács Antal

Lakása: 1223 Budapest XXII. Gyöngyszem u. 9.

Az első, általam írt levél talán jó példa arra, miként lehet hozzájutni forrásértékű anyagokhoz. Tehát „módszerbeli" jelentőséggel (is) bír. Két bibliográfiai utalást pontosítanom kell. Az egyik: „A képen én beszélgetek Dósa Lidivel." Az elküldött anyag minden bizonnyal Cseke Péter *Még egyszer Dósa Lidiről* című cikke, amely a *Falvak Dolgozó Népe* 1972. október 25-i számában jelent meg. Az emlegetett Muzsika-beli közlemény pedig László Ferenc: *Dósa Lidi halálára* című írása (XIV. évf. 8. sz. 1971. aug. 29-30.).

Nagyon fontos a válaszlevél. Magam csak Bartókot érintő egy-két kitételére hivatkoztam eddig, a lehető legrövidebben (*Bartók kibédi énekesei.* Vörös Zászló. XXXIII. 1981. március 14. 61. sz.). A mostani teljes közléssel hozzáférhetővé válik Bartók és Dósa Anna „munkatársi" kapcsolata, feltárul előttünk az egykori énekes későbbi pályafutása. Bizonyossá vált: a kibédi Dósa Anna ténylegesen fonográfra is énekelt Bartóknak, s a felvételre valószínűleg Nagy Molnár Istvánék lakásán került sor. Levélírónk megdöbbentő képsorozatban vázolja a minisztériumi számvevői főtanácsos és családja anyagi bukásának körülményeit, de anélkül, hogy érzelgőssé válna. Az egész levél hangneme leülepedett, a „szerző" a tényeket beszélteti.

Egy-két dologra külön is ki kell térnünk. Takács Antal szerint Dósa Anna már 1904 szeptemberében felutazott Pestre, Bartók pedig novemberben még Dósa Lidi-dalt rögzített. Valószínű, hogy Anna már a nővére hazajövetele előtt jelentkezett Nagy Molnáréknál. Az idős Lidi néni

mintha említette is volna: „Anna hamarabb érkezett Pestre, hogy beletanuljon a mesterségbe."

Dósa Anna 1904-ben még csak tizenegy, 1906-ban pedig tizenhárom esztendős volt, Bartók pedig 15 évesként szerepelteti. Itt két „megoldás" lehetséges: vagy Dósa Anna öregbítette magát, vagy Bartók tüntette föl érettebb korúnak, hogy adatközlői mivolta „elhihetőbb" legyen.

Takács Antal három szöveget mellékelt a levélhez, „ceruzával írt" formában. Az első, külön lapon rögzített szöveg fölött ez olvasható: „a fiam állítása szerint az alant írt dalt fonográfra énekelte." Íme:

Az, hol én elmegyek,
Még a fák is sírnak,
Gyenge ágaikról
Levelek lehullnak.

Hulljatok, levelek,
Rejtsetek el engem,
Mert az én galambom
Mást szeret, nem engem.

Másik lapon két dalszöveg olvasható. A kísérőszöveg ez: „idehaza ezeket is énekelte, de hogy fonográfra is énekelte-e, nem vagyunk benne biztosak."

Erdő, erdő, erdő,
Marosszéki kerek erdő,
madár lakik benne,
madár lakik tizenkettő.
Cukrot adnék annak a madárnak,
dalolja ki nevét a babámnak,
csárdás kis angyalom,
érted faj a szívem nagyon.

*

Zöld erdő harmatán
piros csizmám nyomát
hóval lepi be a tél,
hóval lepi be a tél.

Zenefilológusok fogják megjelölni a három szövegnek a helyét a Bartók felé közvetített kibédi dalkorpuszban. Egy másik cikkünkben utaltunk arra, hogy ez a korpusz közel harminc énekből áll.

A Takács családnak a levélben emlegetett kibédi útjára — emlékezetem szerint — nem került sor. Nem beszélgethettünk el a Bartók vonzásában fogant élményeinkről, erre az akkori politikai „életvitel" nem adott lehetőséget. Maradtam a pesti levéllel, amelyet — valóságos ereklyeként — ma is őrzök.

VETETTEM VIOLÁT

A marosvásárhelyi *Vörös Zászló* 1981. március 14-i számában cikket közöltem *Bartók kibédi énekesei* címmel. Jelen könyvünkben nem szerepel, mivel a legfőbb „motívumai" beépültek a később írt tanulmányokba, anélkül azonban, hogy a *Vetettem violát* kezdetű népdal dallamát is közöltem volna.

A *Vörös Zászló*-beli anyagban ezt írtam „Dósa Anna tehát egyike azoknak a legelső énekeseknek, akiknek hangját Bartók fonográfon is megörökítette. A tőle lejegyzett egyik dal a Vetettem violát kezdetű ének volt. Közel nyolcvan esztendő után sikerült rátalálnom a dallam újabb kibédi változatára, az éneket hangszalagon rögzítettem, hangszalagról pedig Kusztosné Szabó Piroska, a szovátai líceum zene szakos tanára jegyezte le. Íme a dal, amelyet Orbán Vilmos 42 éves adatközlő énekelt el.

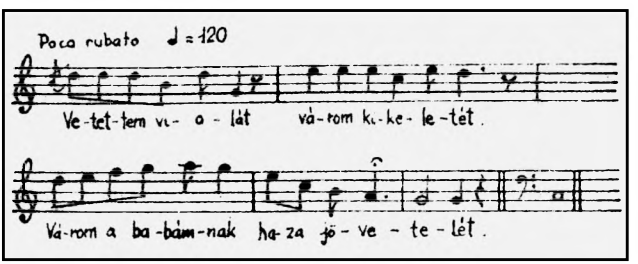

Úgy emlékszem, hogy az énekes annak idején még egy versszakot hozzáénekelt a dalhoz, ez valamiképpen a közlésből elmaradt. Adatközlőm azóta rég elhunyt, így szövegkiegészítés végett a még élő feleséghez, a 60 éves Orbán Vilmosné Szilveszter Ilonához fordultam. A rögzítésre 2008. november 3-án került sor. Nyilván, a teljes szöveget »adom«".

VETETTEM VIOLÁT

Vetettem violát, várom kikeletjét,
Várom a babámnak hazajövetelét.

Kikelt a viola, de nem igen teljes
Visszajött a babám, de nem igen szeret.

Kíváncsi lettem, hogy Kriza János 1863-as klasszikus népköltészeti gyűjteménye tartalmazza-e a szöveget? Igen. A 431-es sorszám alatt a következő frappáns változat olvasható. A mostani közlésben mellőztem a rövid, kétpontos é (ë) jelölését, az -é betű helyettesíti:

Vetéttem viloját (!), várom kinyílását,
Várom a rózsámnak visszafordulását.

Kinyílt a viloja, de nemigen terjed,
Visszajött galambom, de nem igen szeret.

Fekete városban fehér torony látszik,
Látom a rózsámot, most és mással játszik.

Kriza a 381-től a 447-ig való szövegeket a marosszékiek csoportjába sorolta. Két alcsoportja van: A Nyárád mentéről; A Sóvidékről. Dalunk eme utolsó „csokorban" található. Faragó József írja, hogy Kriza „Dózsa Dánieltől és feleségétől szintén kapott marosszéki népdalokat" (In: *Kriza János.* Antal Árpád, Faragó József, Szabó T. Attila három tanulmánya. Második, átdolgozott kiadás. Kolozsvár, 1971. 102.).

Dózsa Dániel Makfalván született, kúriája ma is áll a község központjában, a helyi néprajzi múzeumnak ad otthont. Dózsa költő- és regenyíró volt, több kolozsvári lapnak

is a szerkesztője, országgyűlési képviselő, királyi kúriai bíró. Újrafogalmazta a *Tündér Ilona* című széphistóriát, forrásul Piskolti István 1781-es kiadását használta. Szövege Kővári László *Száz történelmi rege* (Kolozsvár, 1857) című gyűjteményébe épült be. Nemrég külön, önálló kötetként is napvilágot látott, íme bibliográfiai adatai: *Tündér Ilona.* Széphistória. Dózsa Dániel átdolgozása Piskolti István *Árgirus és Tündér Ilona* című széphistória alapján. A kiadást gondozta Beke Sándor. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008. A címlapot és az illusztrációkat Nagy Zsolt készítette.

Kriza és Dózsa barátsága, minden bizonnyal, Kolozsváron „szövődött", munkatársi kapcsolat (is) összekötötte őket. Meglátásunk szerint a Dózsa-házaspár által Krizához eljuttatott néhány népköltészeti alkotás nem a Sóvidéken, hanem Makfalván termett. Makfalva közel van a Sóvidékhez, mindössze Kibéd választja el tőle, de bizonyos határrészei a Sóvidékig „nyúlnak." A Kriza közölte *Vetettem violát* szöveget nyelvjárási sajátság is Makfalvához köti, bizonyos helyzetekben a faluban ma is ejtik a rövid, kétpontos -e (ë) hangot. A kibédiek így utánozzák a makfalvi lakosok beszédét: „Ményék a hégyén lábujjhégyén, hogy hámárább légyén." Ez, nyilván, népi falucsúfoló, a népköltészet egyik igen sajátos műfaja: már a mondavilág felé „egyengeti" az utat. A Kriza-féle mostani szövegünket a következő kiadásból vettük: *Vadrózsák.* Kriza János székely népköltési gyűjteménye Faragó József gondozásában. Bukarest 1975. 226. old.

DÓSA ANNA HÁROM LEVELEZŐLAPJA

Az alábbiakban Dósa Anna három levelezőlapját közlöm, ezek Madaras Zsigmond (Dósa Lidi fia) és Dósa Lajos (Lidi és Anna testvéröccse) hagyatékaiból kerültek hozzám.

1. Az első levelezőlap hátlapján Dósa Anna fényképe látható, ez a felvétel vonult be a Bartók-kutatásba: balra fésült rövid haj, sötét színű felsőruha (blúz), széles, fehér csipkegallérral, feltűnően szép, kerek arc.

Az előlap jobb felén, fönt, pecsét jelzi a levelezőlap postára tételének időpontját: minden valószínűség szerint 906. máj. 17. A helységnév nagyon elmosódott, csak a két kezdőbetű (BU) alsó fele látszik, tehát Budapestről indult útjára. Bartók épp ebben az évben rögzítette Dósa Anna énekhangját fonográfon.

A pecsét alatt a címzés:

Tek. Madaras Lászlónénak
Kibéd
Maros Tórda m.
Gergelyfi útcza

A címzéstől balra — keresztbe írva — a szöveg:

Kedves Lidikém!
hogy vagy mi újság, mindnyájatókat csókol
Anna

A fényképezésre Budapesten került sor, a „műhely" jelzése a levélszöveg alatt jól látszik:

Lembert Fotoműterem
Bpest. VII. Rákóczy-út 36.

Madaras Lászlóné (a címzett) Bartók legelső népi énekesével, Dósa Lidivel azonos.

2. A második levelezőlap is fényképes, Anna díszes tükörkeretben áll, pettyes blúzt, sötét szoknyát, fehér kötényt visel. A lapot Pozsonyból címezte, feladásának idejét a postai pecsét kitűnően mutatja: 908. máj. 23. Ekkor Dósa Anna 15 éves volt. A címzés:

T. cz. Dósa Gy. András édes apámnak

Kibéd — Maros — Torda m.

u. p. Makkfalva

A szöveg a következő:

Kedves jó Szüleim!

F. hó 27-én, azaz Szerdán este 7 óra 40 perckor várjanak az állomásnál. Tisztelek mindenkit és üzenem, hogy ez az én képem, így nézek ki. Nagyon örülök, hogy már meg látom magokat. Tisztelem még egyszer szerető leányuk Anna.

3. A harmadik levelezőlap nem fényképes, feladásának és megérkezésének ideje: 926. dec. A sorokat Dósa Anna Békésgyulán írta. A címzés:

Feladó neve és lakása: Békefi Ferencné B. Gyula Szent István u. 36.

A címzett: Madaras Lászlóné asszonynak

Str. Grigorie Kibéd

(Maros Torda megye)

Gergelyfi utca

Transilvania Erdély

A levélszöveg a következő:

Kedves Lidi és sógor!

Már számtalan levelet, levelező lapot írtam atyánknak is és te néked is 5 év óta nem kapok semmi hírt, ha meg kapod a lapom írjál üdvözlöm csolkollok (?) mindnyájatokat és kívánok Boldog Karácsonyi ünnepeket,

Békefy Ferenczné szül. Dósa An(na) czim

Békés Gyula Szent István (u. 36).

A zárójeles két rész hiányzik a szövegből, a levelezőlap sarka leszakadt.

A három levelezőlap szövegében nem esik szó Bartók Béláról, viszont árnyalják két kibédi énekese pályafutását. A szülőkhöz, a testvérhez való ragaszkodás beszédes dokumentumai.

BARTÓK ÉNEKESEINEK HÁZA TÁJÁN

A Kis-Küküllő menti Kibéd legrégibb háza előtt állok. Maga az épület annyira lesüllyedt már, hogy az eresz kézzel is könnyen elérhető. A keresztgerendákat támasztóoszlopok tartják, hogy a magasra kiugró tetőzet alatt nehogy összeroppanjanak a falak.

— Ősi ház ez — mondja a házigazda, a 80 éves Dósa Lajos téesz-nyugdíjas. — Szülőnagyapám apja vagy nagyapja építette, már gyermekkoromban is öreg háznak mondták a falusbeliek. A gazdasági épületek nem olyan régiek, azokat az én időmben építettük újra, hogy tágasabbak legyenek s erősebbek.

Belépünk a házba.

— Ez a középső szoba — veszi át a szót ismét a gazda —, itt volt régebb a sütőkemence, hátul pedig, a jobb sarokban volt a küsajtó, a menekülő ajtó. Mikor garázdálkodott az ellenség, hát a küsajtón menekültek ki a háziak. Ezt az ajtót csak tíz-tizenkét évvel ezelőtt csináltattam be, hogy lehessen nyáron is a szobában elidőzni, lehessen főzni s elhálni benne. A hátulsó szobát nem is érdemes megnézni, csak lehajtott fővel lehet oda bemenni, ez a rész süllyedt el a legjobban. Elöl, az utca felől van az első ház, ez volt mindig a legnagyobb szoba. Már eleink úgy építették, hogy legyen egy kényelmesebb s tágasabb hely is a lakásban...

Lajos bácsi télvíz idején itt, az első szobában lakik. A berendezés, a bútorok elrendezése úgy maradt, mint hat évvel ezelőtt — akkor halt meg a felesége. A szoba közepén, a mestergerenda alatt hatalmas támasztófa áll, s a keresztgerendák belül is biztosítva vannak.

A mestergerendán felirat látható, az épület korának legmegbízhatóbb dokumentuma: „Ez házat építette 1835-be Isten segedelméből Dósa György Felesége Biró Katával."

— Hányan voltak testvérek Lajos bácsiék? — kérdem a házigazdától.

— Összesen kilencen vótunk testvérek, volt hat fiú és három leány. A három leány: Lidi, Klári és Anna. Lidi volt a legelső a szülöttek közül, majd Klári következett, aztán Anna. A leányok már mind meghaltak, egy sem él közülük, csak ketten vagyunk még élők, György bátyám, aki most 85 éves és én, 80 éves. Előbb Klári húgom halt el, csak huszonöt éves volt, de Pesten szolgált, s olyan betegséget kapott, hogy nem jött helyre többet. Lidi és Anna megérte legalább az öregkort.

Dósa Lidi és Dósa Anna neve ismerősen cseng a mai olvasónak: mindkettőjük nevét a Bartók-kutatás tartotta és tartja számon. Bartók Béla 1904 nyarán jegyezte le a legelső székely népdalokat a Gömör megyei Gerlice-pusztán, az akkor tizenkilencedik évében járó, kibédi származású Dósa Liditől. Ez volt az a pillanat, amely bizonyos mértékben korszakhatár is Bartók életében: ekkor találkozott a nagy zenetudós először a székely népdallal. A „Dósa Lidi-epizódról" Bartók Béla így vallott egyik 1933-as előadásának — csak 1979-ben megjelent — részletében:

„Őszintén bevallom, egészen 23 éves koromig azt hittem... csakis ez a fajta népdal van a világon. Akkor azonban — 1904-ben — kezdtem ráunni erre a túlontúl ismert anyagra. Gondolkodóba estem: vajon csakugyan, nincs-e több magyar népdal a világon?... Egy véletlenül kínálkozó alkalmat felhasználva próbaképpen meghallgattam egy székely falusi lányt, Dósa Lidit. Lejegyeztem éneke nyomán egyszeribe 5-6 dalt, csupa

teljesen ösmeretlen dallamot, és ami még fontosabb, olyan dallamokat, amelyek teljesen elütöttek az ismert városi magyar nótatípusoktól..." (Tallián Tibor: *Bartók-marginália.* In: Zenetudományi Dolgozatok, 1979).

Ebben a szövegben „a túlontúl ismert anyag" a városi eredetű műdalokra vonatkozik. Bartók Béla tehát Dósa Lidi dalaiban (mégha egyik-másik éneke elnépiesedett műdal is volt) ráérzett a Kodály Zoltán által emlegetett „székely zene különösségére". Az „egyszeribe" lejegyzett hat dalt — László Ferenc jóvoltából — ma már ismerjük.

De mi most nem is erről a tudománytörténeti jelentőségű találkozásról akarunk írni, inkább azt szeretnénk megrajzolni, hogy milyen társadalmi környezetben nevelkedett Bartók két kibédi énekese, Dósa Lidi és Dósa Anna?

Lajos bácsi visszaemlékezése fontos adalékokat szolgáltat az egykori énekesek életkörülményeiről.

— Az én gyermekkoromban nagy volt a szegénység. Apámnak vót valamennyi fődje, már nem is tudom, hány hód fődje vót, de hasznavehetetlenek voltak. Hogy könnyítsen apám a családon, hát gyümölcsöket (fákat) telepített, abból vette inkább a jövedelmet. A termőföldek keveset adtak. Emlékszem, hogy öregen is feszt hordta a vadoncokat (vadfákat), amit beoltani, nemesíteni kellett. Állandóan a gyümölcsösben dolgozott. Mi, a fiai, segítettünk neki, a leánykák pedig, mind a hárman, azért kellett elmenjenek szolgálni, mert nagy volt család: a megélhetés tekintetében kellett elmenjenek.

— Kik voltak jó énekesek a családban?

— Apám erősen jó énekes volt, sok nótákot összefújt, mi gyermekek sok mindent felszedtünk tőle. Járt a dalárdába, akkor Kibédnek híres dalárdája volt. Sokszor jött haza a próbáról, s mondta, mit tanoltak, azokat is sokszor fújta. Jó ke-

délyű ember volt, sokszor jött-ment az udvaron, a marhák között, s akkor is énekelt. Édesanyámat a leánykori nevén Madaras Lidiának hívták, ő jó vicces asszony vót. Sok tréfát tudott, mikor dógozott, még olyankor is rigmusolt nekünk. Szeretett ő is énekelni.

— Úgy hallottam, hogy Lajos bácsi mostanában is gyakran énekel.

— Igaz, én nem érzem egyedül magam, én magamban most is mindig énekelek. Régebb verseket is írtam, s különféle dalokhoz szöveget. A dallam is, a szöveg is úgy adatott — én találtam ki. Nem szoktam lekottázni, mert a dallamot mindig tudom.

— Dósa Lidi egyik dala, amit Bartók is lejegyzett, a *Piros alma leesett a sárba* kezdetű ének volt.

— Igen, ezt apám sokszor fújta, akkoriban a faluban is többször énekelték, ma már csak az öregebb rendűek ha tudják. Nem jut eszembe a dallama, csak a szövegjit tudom.

Ennél a dalnál el kell időznünk egy pillanatra. Bartók 1924-ben megjelent *A magyar népdal* című munkájában ez az ének szerepel a legrégebbről. László Ferenc megállapítása szerint ehhez a dalhoz „Bartók hosszabb s bonyolultabb magyarázatot fűzött, amely szerint ez egy, a magyar, szlovák és morva parasztok körében is elterjedt s többékevésbé elparasztosodott népies műdalnak háromsorossá csonkult változata."

Előbb a népies műdal körüli kérdéskör egy-két vonatkozására szeretnénk kitérni. 1904-ről van szó, vagyis a századforduló utáni első évtizedről, amikor a XIX. század végi népszínműdivat egyenes következményeként százával ömlött a parasztzene ősrétegébe a legújabb, városi eredetű műzene. Dósa Lidi dalkészlete is számos műzenei eredetű

nótát tartalmazhatott. Ezt a feltételezést támasztja alá az utóbbi években végzett néhány fölmérés: a Kibéden lakó Gergelyfi Samu dalkészlete például mintegy ötszáz énekből áll, amelynek fele népdal, másik fele műdal. Ugyancsak a kibédi Majlát Józsefné Ötvös Sára — akinek balladatudását monografikusan is feldolgoztuk (*Elindultam hosszú útra.* Bukarest, 1979) — körülbelül 450 éneket ismer, s ebből csak 250 a népdal és a ballada, a többi — legalábbis eredetében — nem népi termék.

Joggal feltételezhetjük tehát, hogy mind Dósa Lidi, mind Dósa Anna — a népdal és műdal arányát tekintve — hasonló dalkészlettel hagyta el annak idején a falut. De idézhetnők Bartók 1907-ben írt levelét is, amelyben arról számol be, hogy erdélyi gyűjtőútja során „hihetetlenül sok fáradságban és kínlódásban" volt része, mivel az énekesek már bolondságnak minősítik a régi, öregektől tanult „világi nóták" éneklését. Igaza van László Ferencnek, amikor úgy fogalmaz, hogy „zseniális, bartóki intuíció" kellett ahhoz, hogy valaki ebből a népdalanyagból kisejtse „a székely zene különösségét". Bartók mégis egyből felismerte e dalok „ösmeretlen" voltát, sőt, a *Piros alma leesett a sárba* kezdetű ének volt az, amelynek nyomán megalkotta, mint zeneszerző, legelső népdalfeldolgozását.

Ami pedig e dal „háromsorossá csonkult" voltát illeti: valóban, Bartók az énekestől a dallamnak a felét jegyezte le, mivel — minden valószínűség szerint — Dósa Lidi csak ennyit énekelt el. Pedig a dal teljes változatát is ismerhette, hiszen 1970-ben, amikor még élt (85 éves volt már), a szövegnek mind a négy sorát könnyűszerrel reprodukálni tudta.

Tehát joggal vetődött fel a kérdés: vajon, a kibédiek ma ismerik-e még ezt az azóta olyan híressé vált dallamot? A

fiatalok és az öregek körében végzett kutatómunka nem járt eredménnyel. Később úgy döntöttünk, hogy fölkeressük a Dósa-család háza tája körüli énekeseket, hátha akad közülük valaki, aki elénekli a teljes dallamot!

Így jutottunk el 1980. augusztus 31-én a 79 esztendős Orbán Sz. Déneshez, aki készséggel állt rendelkezésünkre. Íme rövid vallomása:

— Én itt nőttem fel ebben az utcában, ahol most is lakom. Együtt voltunk mindig a Dósa-gyermekekkel. Dósa Lajossal most is szomszédosok vagyunk. Apámék a Dósa Lidi apjával komások is vótak. A Piros alma-éneket még kicsi koromban megtanoltam, akkoriban inkább fújták, mostanában nem hallottam énekelni.

Dénes bácsi énekét hangszalagon is rögzítettük, hangszalagról később Kusztosné Szabó Piroska, a szovátai líceum zene szakos tanára jegyezte le. A dallamot g^1 záróhangra írta át, de a dallam végén feltüntette a záróhang magasságát az eredeti előadásban is. Íme:

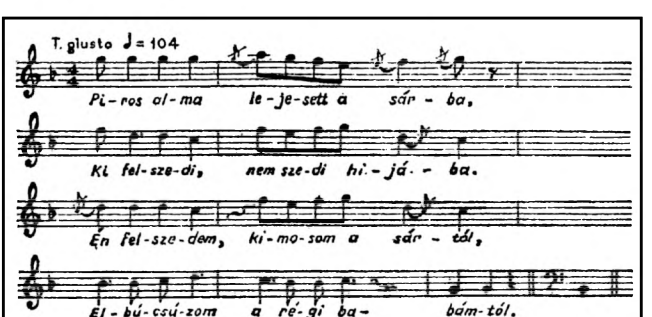

Előkerült tehát a dalnak a teljes négysoros dallamváltozata. E dallam birtokában most már megpróbálkozhattunk még további variánsok összegyűjtésével, de hiába:

csak a csonka háromsoros bukkant újra meg újra föl az öregek emlékezetéből. Érdemesnek látjuk ezek közül legalább az egyiket közölni, annak bizonyságaképpen, hogy a Bartók lejegyzése utáni közel nyolc évtized alatt is Kibéden eléggé jól megőrződött az egykori változat. A dalt a most nyolcvan éves Orbán Vilmos téesz-nyugdíjas énekelte el, 1981. február 15-én:

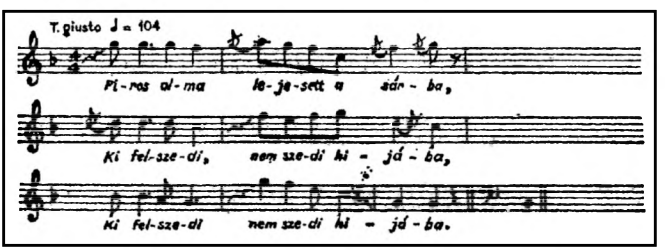

Én felszedem, megmosom a sártól,
Elbúcsúzom a régi babámtól
Elbúcsúzom a régi babámtól.

Ugyanezzel a dallammal énekelte el az általa ismert szöveget a 83 éves Majlát Józsefné Ötvös Sára is 1981. febr. 16-án, ezúttal azonban teljesebb formában:

Udvaromon van egy vadalmafa,
Tetejébe három piros alma,
Tetejébe három piros alma.

Egy közülük leesik a sárba,
Ki felveszi, nem veszi hijába,
Ki felveszi, nem veszi hijába.

Én felveszem, s lemosom a sártól,
Elbúcsúzom a régi babámtól,
Elbúcsúzom a régi babámtól.

Ötvös Sára még jól emlékszik arra, hogy ez a dal századunk (XX. század) tízes-húszas éveiben kedvenc táncnóta volt — csárdást jártak rá a kibédiek —, s hogy az egykori cigányzenészek gyakran húzták báli mulatságok alkalmával: ma azonban hangszeres darabként nem él a faluban.

A friss gyűjtésből, pontosabban, az újragyűjtésből itt közölt dallamváltozatok további tanulmányozása már népzenekutatói feladat.

De bármi legyen is kutatóink véleménye, a lényeg megmarad: ez a dallam és Dósa Lidi másik öt éneke elhatározó szerepet játszott Bartók népzenegyűjtői pályájának kezdő szakaszában: véglegesen megerősítette benne azt a felismerést, hogy igenis van „több magyar népdal a világon", amelynek összegyűjtése „határtalan lehetőségek felé" nyit utat. S amikor 1906-ban — már módszeresebben — fonográffal kezd gyűjteni, a kibédi Dósa Anna (Dósa Lidi húga) újabb népdalokkal járul hozzá a bartóki vállalkozás sikeréhez.

Így váltak a kibédi népdalok Bartók Béla egyetemes értékű művének szerves részévé.

BARTÓK ÉS A TAGOLÓ VERS

1. Bartók nagy műve, a *Cantata profana,* egyike a legsokoldalúbban tanulmányozott alkotásoknak. A körülötte kialakult nézetkülönbségek azt jelzik, hogy a végleges „értelmezés" még várat magára. Létrejöttének körülményeit László Ferenc taglalta *A Cantata profana keletkezéstörténetéhez* című dolgozatában (In: *Bartók Béla.* Tanulmányok és tanúságok. Buk., 1980). Megemlíti, hogy a ballada (funkcióját tekintve: kolinda) Maros megyében bukkant föl, mégpedig Idecs-patakán (Idicel) és Felsőorosziban (Urisiu de Sus). Bartók „...lejegyezte és fonográfhengerre rögzítette, 1914 áprilisában." A két változatot 1926-ban beépítette kolindáskötetébe, amely csak 1935-ben látott napvilágot Bukarestben.

2. Bartók elhatározta, hogy A szarvasokká vált vadászfiak kolindaváltozatok alapján eredeti művet alkot, hisz az egész történet szimbólumértékű, epizódjai általános emberi mondanivalót hordoznak. Előbb kidolgozta az „őslibrettót", 1930-ban elkészül a „műhelypéldánnyal", véglegesíti a román szövegű partitúrát, aztán papírra veti a szöveg magyar nyelvű fordítását is.

3. Milyen minőséget képvisel Bartók átültetése műfordítás-irodalmunkban?

A román kolinda teljes egészében időmértékes verselésű, trocheusi lejtésű verslábakból áll, amelyet csak elvétve „színesít" egy-egy jambus vagy spondeus. Ennek a ritmikai tökéletességnek a megőrzése — magyar szövegváltozatban — kész lehetetlenség: anyanyelvünknek másak a belső törvényszerűségei, sajátos karaktere más ritmusképző tényezőkből fakad. Persze, azért van annyira hajlékony, hogy az időmérték visszaadására is képes (lásd Devecseri Gábor Iliász- és Odüsszeia-fordításait), de nyelvünknek

nem ez az alaptermészete. Így hát Bartók nem is kísérletezett a tisztán trocheusi sorok megépítésével.

4. A kutatók egész sorát izgatta és izgatja a román ko-lindák Bartók megformálta verziója. Itt nem adhatunk kutatástörténetet, de két fontos tanulmányra feltétlenül hivatkoznunk kell.

Szabó Csaba: *Jelleg és prozódia. Szöveg és zene a Cantata profanában* című dolgozatában főleg a szöveg és dallam összefüggéseit vizsgálta, „felhozott" példái elsősorban kottarészletek. A szöveg szempontjából végül is erre az eléggé elgondolkoztató eredményre jutott: „Ismert tény, hogy a hangsúlyos magyar verselésben (ilyen a Cantata Bartók fordította szöveg is) nem a szótagok hosszúsága-rövidsége, hanem hangsúlyos vagy hangsúlytalan voltuk biztosítja a ritmust" (In: *Zenetudományi írások,* 1983. Szerk. Benkő András. Buk., 1983. 27-28.).

Más jellegű László Ferenc már említett tanulmánya: ízeire szedte Bartók magyar librettóját (szövegkönyvét), „szakaszolta" a szöveget, s ez „...a könnyebb visszakeresést szolgálja". Íme az általa megállapított cselekményes epizódok: expozíció, a fiak átváltozása, az apa vadászata, a legnagyobbik szarvas intése, az apa kérlelése, a legnagyobb szarvas elutasítása, összefoglalás. Megállapítja, hogy a librettóban — az eredeti román szöveghez viszonyítva — bővítések, balladás tömörítések, gondolatritmusos megfogalmazások, sajátos magyar tájszók és kifejezések, archaizmusok, ismétlések stb. fordulnak elő. Bartók tehát nem ragaszkodott mereven az előtte lévő őseredetihez, sőt: ilyen „őseredeti" nem is volt, hiszen a lefordított kolinda két népi változat összedolgozásából keletkezett.

Ugyanakkor László Ferenc felhívta a figyelmet néhány ritmikai rendellenességre. Az apa kérlelése epizód kapcsán például utal „...a szótagszám tekintetében megnyilvánuló

szélsőséges szabadosság”-ra, s arra, hogy az „...ötszótagú és a kilencszótagú sor egymásutánja már-már prózaverssé oldja a költeményt”. Itt megjegyezzük: a szöveg zömében hatos sorainak is változatos az ütemképlete. A szerző nem nevezte meg a Bartók használta verselés típusát.

5. Magunk úgy látjuk, hogy a nagy zeneszerző és tudós a tagoló vers jellemzőinek teljes birtokában teremtette meg e magyar szövegváltozatot. Íme öt sor a befejező (összefoglaló) részből: „És az ő szarvuk / Ajtón be nem térhet, / Csak betér az völgyekbe; / A karcsú testük / Gúnyában nem járhat, / Csak járhat az lombok közt.” Idézünk egy kibédi népi ráolvasószövegből is: „Kilencvenkilenc igízetek, / Pokolvarok, / Nyilalások, / Mindenféle rossz nyavalyák, / Távozzatok tőlem... / távoztasson az Úr Jézus Krisztus.” (In: *Vetettem gyöngyöt.* Népköltészeti tanulmányok, közlések. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1997). Harmadikként álljon itt az Ómagyar Mária-siralom négy sora: „Világ világa, / Virágnak virága! / Keserűen kínzatul, / Vos szegekkel veretül.” A ritmikai hasonlóságok, helyenkénti egyezések nyilvánvalóak.

6. Csoóri Sándor *Készülődés a számadásra* (Bp., 1987) című könyvében ezt írja: „Jószerével minden magyar költő elfogadta a nyugat-európai jambus vagy görög időmérték szöktető, remek iramát, csak Ady nem. Az ő tagoló verse nyelvünk eredeti hajlamához hátrál vissza” (233. old.).

Nos, Bartók Ady-rajongó volt. Egyik levelében (1912 január) ez olvasható: Ady „...legfiatalabb, de legkiválóbb költőnk, Petőfi és Arany után” (Köteles Pál: *Bartók nyomában.* Bihari Napló. 1973. október). Bartók több Ady-vershez is zenét szerzett.

Végezetül leszögezhetjük: Bartók *Cantata*-fordítása nem csupán „fordításkísérlet, nyersfordítás”, hanem teljes értékű költői megvalósítás. A tagoló vers életképességének jó bizonyságtevője.

MÉG EGYSZER BARTÓK TAGOLÓ VERSELÉSÉRŐL

A *Bartók és a tagoló vers* című írásunkban (*Múzsa,* Népújság-melléklet, 734. sz. 2006. április 15.) utaltunk arra, hogy a *Cantata profana* magyar librettója — ritmika szempontjából — a tagoló vers „műfajába" tartozik. Álláspontunk érdeklődést váltott ki, így most néhány kiegészítéssel jövünk.

1. Mi a tagoló vers? Az egyre sűrűbb szövetűvé váló szakirodalomból Nyéki Lajos (Párizs) meglátása tűnik a legelfogadhatóbbnak. *A magyar szabad vers tipológiájának vázlata* című tanulmányában így írja körül ennek a verselésfajtának a lényegi jegyeit: „Formai elve: az Arany-i értelemben »hangsúlyos góc«-nak felfogott ütemek szabad váltakozása, a szótagszámszerkezet kiterjesztésével (négy szótagot meghaladó ütemek használata)... A tagoló szabad vers tűnne még a legszerencsésebb műszónak" (In: *A magyar vers.* Bp., 1985).

2. Mikor, hol ismerkedett meg Bartók a magyar szabad vers sajátosságaival?

Bartók is, akárcsak mindenki, aki magyarnak vallja magát, beleszületett a szépséges anyanyelv pompázatos világába. Bizonyára már kicsi korában fölsejlettek benne — abszolút hallása volt — a mindennapi beszéd ritmikájának különlegességei, a csakugyan „hangsúlyos gócokra" támaszkodó ütemek, szólamok szivárványló sorjázása.

Példaként álljon itt egyik mindannyiunk által jól ismert prózai szövegnek két első mondata, amelyben tagoltuk az ütemeket: „Látjátok / feleim, / szümtükkel, / mik vogymuk! / Isa / pur és / homu / vogymuk" (*Halotti Beszéd és Könyörgés.* In: *Idők szép virága...* Molnár Szabolcs gondozásában.

Buk., 1991) Nos, ez a ritmika élt (és él) a népi siratókban, régi imaszövegeinkben.

3. Bartókban a „szabad ritmizálás" iránti vonzalmat később tovább erősítette a népköltészettel való megismerkedése. Erre 23 éves korában került sor. Az előbbi években nem érték számottevőbb népi hatások. Így vallott: „...sem Nagyszentmiklóson, sem Besztercén, sem Nagyszőllősön nem kaptam folklorisztikus zenei benyomásokat" (In: *László Ferenc: Bartók Béla.* Tanulmányok és tanúságok. Buk., 1980. 170.).

Ma már tudjuk: Bartók 1904-ben jegyezte le az első népdalokat. Fontos momentum volt, bár első énekese, a kibédi Dósa Lidi még nem a legmélyebb rétegből hozott dalkincset közvetítette feléje. A hat dal szövege: énekversek, tehát „kidolgozottabb" ütemképletekre bontható sorokból állnak. Lám: Dombon van a / házam, / dombon lakom / én. Képlete: 4/2/4/1. Eltérő a ritmusa a következő sornak: Le van az / akácfa / földig / nyesve: 3/3/2/2. Az ütemeknek ez a szabad váltakozása már a tagoló verstípus felé mutat.

Bartók 1905-ben barátságot kötött Kodállyal, ugyanakkor megkezdte — terepen is — a gyűjtőmunkát. Szembesült a pentatóniával, s felfigyelt a hosszú népballadaszövegek eltérő szövegritmikai sajátosságaira. Első tudományos dolgozatát 1908-ban közölte, *Székely balladák* címmel (*Ethnographia,* 43-45 és 105-115). „A szövegek között... olyan nevezetes alkotások találhatók, mint például *Kádár Kata, A nagy hegyi tolvaj, Három árva és Molnár Anna balladája,* némelyik három különböző dallammal énekelt változatban" (Almási István: *Bartók és az erdélyi magyar népzenekutatás.* In: *Bartók-dolgozatok.* Szerk. László Ferenc. Buk., 1974. 105-106.). Bartók előtt tehát — Bolyai János kifejezésével élve — „egy új, más világ" tárult föl.

4. Bartókhoz a műköltészet felől is érkeztek nyomós érvek a sajátosan magyaros versritmika meglétéről. Bodolay Géza tanulmányt írt *Néhány verstani kérdés a felvilágosodás korának és a reformkornak az elméleteiről* címmel, amelyben Petőfi 1847. január 1-jén megfogalmazott — kritikusainak szóló — szövegéből idéz: „...ők a magyar versekben latin metrumot és német cadentiát keresnek, s ez az én költeményeimben nincs... A magyar mérték és rím még nincs meghatározva, ez még ezután fog, ha fog, kifejlődni és meghatároztatni, e szerint róla nekem sincs tudatom, de van sejtelmem" (In: *A magyar vers* i. m. 230.). Petőfi felfogása azért került mostani cikkünkbe, mert az összes versei elé szánt egykori előszava csak 1908-ban látott napvilágot. Bizonyára Bartók is felfigyelt rá.

Népújság-beli írásunkban utaltunk Ady Endrére, akit annak idején eszmei tartásáért és verseinek formai újszerűségéért vérmesen támadtak. Íme öt sora: „Köszönöm neked az első sírást, / Fiatalságomat és bűneimet, / Köszönöm a kétséget, a hitet, / A csókot és a betegséget." A vers (*Köszönöm, köszönöm, köszönöm*) *A menekülő élet* című kötetben látott napvilágot 1912-ben. A sorokat nem tagoltuk ütemekre, irányadó maradjon az egyéni ritmusérzék. De megemlítjük, hogy egyik-másik szólam 5, 6, 7 szótagos is lehet.

Zárásként ismét Petőfihez kanyarodunk vissza. Bodolay a *Szeretlek, kedvesem* (1848) című versről megállapítja, hogy „...soraiban a beszédhangsúlyok alapján magyar ritmus hallható, s ezek így gyakran 3 + 3, más sorokban viszont 4 + 2 és 2 + 4 osztású »magyar hatosok« vannak". Bartók Cantata-librettójának hatos sorai ugyanezt a ritmusváltozatosságot mutatják: „Nem nevelte őket / Semmi mesterségre, / Szántásra-vetésre, / Ménesterelésre, / Csordaterelésre." Szólamképlete: 4/2//2/4//3/3//6/6.

JAPÁN BARTÓK-KUTATÓK KIBÉDEN

1. Köztudott, hogy Bartók zenéje, munkássága a világ közkincsévé vált. Alkotásai a távol-keleti Japánban is nagy népszerűségnek örvendenek, sőt, magánélete iránt is megnőtt az érdeklődés. Így irányult rá a figyelem a fiatal, az induló Bartók és a székelyföldi Kibéd kapcsolatára.

1994. augusztus 8-án eme sorok íróját fölkereste Susumu Kuroishi japán egyetemi tanár, hogy tájékozódjék Bartók két kibédi énekeséről, Dósa Lidiről és Dósa Annáról. Viszonylag jól beszélt magyarul, néhány vonatkozást azonban alaposabban „körül kellett írnom". Előbb a tereppel ismerkedett. Szerette volna látni az egykori lányok szülőházát, ezt viszont időközben lebontották. De kíváncsi volt a helyszínre, lefényképezte a kaput, a kisutcát, az új házat. Elsétáltunk Dósa Lidi (azaz Madaras Lászlóné) otthonához, ahol az egykori adatközlő férjezett asszonyként lakott. És látni akart néhány — még élő — Dósa-arcot is, rokonokat, leszármazottakat.

Végül következett az írott dokumentumok „szemrevételezése". Ült íróasztalomnál, és gyűltek, tornyosultak előtte az énekesekre vonatkozó adalékok. Kitartóan írt, jegyzetelt, közben erről is, arról is kérdezősködött. Anekdotába illő „esemény" is történt, amelyet később magam írtam meg. A sajtóbeli közlés után ez az írás beépült a *Tündéri perpatvar*. Irodalmi anekdoták című könyvembe (Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1999). Itt újraközlöm, dokumentumértékűsége erre kötelez.

Ki ez a Ráduly?

Susumu Kuroishi japán egyetemi tanár, kutató, 1994. augusztus 8-án Kibédre érkezett, hogy Bartók Béla legelső énekeseiről (adatközlőiről), Dósa Lidiről és Dósa Annáról érdeklődjék.

Sorra bemutattam Ősz János, Seprődi János, Bartók Béla, Barabási András gyűjteményét, majd azt mondtam:

— Ne vegye szerénytelenségnek, de a magam könyveit is látnia kell, hiszen kibédi anyagot tartalmaznak, s több helyen is utaltam Bartókra.

Susumu a kiadványok pontos bibliográfiai adatait kezdte jegyezgetni. Feltűnt könyveim sokasága. Azt kérdezte:

— Ki ez a Ráduly?

Meglepetten néztem rá, hiszen kifejtettem már előtte szerző voltomat.

— Él-e még ez a Ráduly? — hangzott az újabb kérdés.

Magamra mutattam.

— Én volnék — válaszoltam halkan.

Susumu felugrott a helyéről.

— Ó, bocsánat — mondta —, értem, értem — s jobb kezemet megragadva, többször homlokon csókolt.

2. 2007. május 19-én újabb japán, tokiói vendégem érkezett, két hölgy társaságában. A hölgyek kísérők, tolmácsok voltak. Vendégem neve: Takashi Yamazaki Bartók-kutató. Úticélja: ismerkedni Kibéddel, Bartók két korai énekesének, Dósa Lidinek és Dósa Annának a szülőfalujával. A barátság köztünk gyorsan „megköttetett"; kiderült — már a legelején —, hogy mind a ketten hetven évesek vagyunk, mindketten 1937-ben születtünk. Takashi számára a legnagyobb meglepetést két közleményem jelentette, a *Bartók énekeseinek háza táján* és a *Bartók kibédi énekesei* címűek. Mindkettő a *Fekete szőnyeg a sátor.* Néprajzi tanulmányok, közlések (Impress Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2003) című kötetben is napvilágot láttak.

De ki is valójában Takashi Yamazaki?

A következő adatok a *Yamazaki Takashi interjúja* című összeállításból valók, ez amolyan öninterjú, amelyet később küldött meg a szerző. A szöveg magyar nyelvű.

Yamazaki 1937 februárjában született Japánban. Édesapja zeneszerető ember volt, több zenetörténeti könyv birtokosa. Takashi 10 éves korában pillantotta meg először Bartók fényképét. Mint írja, nagy hatást gyakorolt rá a „szeme és orra". Később — 15 évesen — konzervatóriumba került, egyik első vizsgaelőadásán már a Mikrokozmoszból játszott két darabot, a 70-es és a 77-es számút.

1963-ban a Müncheni Zeneakadémián (tehát Európában) folytatja tanulmányait, Rosa Schmidt irányítása mellett. Tanárnője azt javasolta, hogy egy tanéven át csak Bartók Mikrokozmoszával foglalkozzék. A témában nagyon elmélyedt, előadóművészi pályája kikristályosodott. Müncheni tanulmányait 1969-ben fejezte be. Ezután élete egyik nagy erőpróbája következett, ez már Japánban történt. Schmidt tanárnő előadást tartott, Takashi pedig — négynapos rendezvény keretében — a Mikrokozmosznak „mind a 153 darabját folyamatosan előadta". Megítélése szerint: „pazar előadás volt". Ettől kezdve sok-sok „előadóművészi fellépés" következett, közben tanított, majd pedig — mint írja — „megkeresést kapott" Bartók kottáinak kiadására. Ezt szívesen vállalta. Előadói szereplését 2000-ben befejezettnek nyilvánította, a budapesti Bartók Archívumban kutatott tovább, hogy aztán 2006 decemberében meg is jelenhessen a teljes Mikrokozmosz. A Bartók-kiadások már a végéhez közelednek.

A szerző — visszatekintve pályájára — így fogalmazott: élete „három szinten zajlott le": Németországban, Franciaországban és Japánban. Egyik otthona — már 25 éve —

Párizs. Különben 33 évig a japán Kurashiki városban (Okayama megye) tanított, ez kb. 800 kilométerre van Tokiótól. Tudomása van arról, hogy a magyarországi sajtóban „Bartók japán Apostolaként" tartják nyilván. 2005-ben megkapta a magyar „Pro Cultura Hungarica" díjat, ezt a tokiói nagykövetségen vehette át. Hetven évesen, 2007-ben nyugdíjba vonult. Azt reméli: „még mindig tehetetek azért, hogy Bartókot többen és jobban ismerjék."

Kibédről való eltávozásakor megígérte, hogy — köszönetképpen Bartók-kiadvánnyal fog meglepni. Párizsból meg is érkezett címemre a következő nagy fontosságú munka: Bartók. *The Selected Works for Piano.* 1-3. Edited and Revised by Takashi Yamazaki. Commented by Nobuhico Ito. Shunjusha Edition, Tokyo. Az 1-2. kötet 2003-ban, a 3. kötet pedig 2004-ben látott napvilágot. Nos, ehhez a kiadványhoz mellékelte a szerző a már emlegetett (ön)interjút.

A műben szerepel az 1904-ből való *Rhapsody* című Bartók-mű is. Bartók eme munkájáról (pontosabban: keletkezéséről) ez olvasható Bónis Ferenc: *Élet-képek: Bartók Béla* (Bp., 2006) című magisztrális munkájában: „Az 1904-es év zeneszerzői termése: a Berlinben megkezdett, pusztai magányában befejezett Zongoraötös, az op. 1-es Rapszódia és az op. 2-es Scherzo zenekarra és zongorára. E két utóbbit szintén Gerlicepusztán komponálta." A Bónis-könyvhöz Bartz (született Sütő) Rozália révén jutottam hozzá, itt is köszönetet mondok érte.

Nos, Dósa Lidi — a mi kibédi cselédlányunk — 1904 nyarán-őszén épp Gerlicepusztán tartózkodott a Nagy Molnár István családdal, akiknél dolgozott. Így a születő op. 1-es Rapszódiának (*Rhapsody*-nak) egyik legelső „meghallói" közé őt is besorolhatjuk.

ÁRNYALTABB BARTÓK-KÉP FELÉ

(László Ferenc könyvéről)

László Ferenc 1969-ben lépett be a „Bartók-kutatás munkásainak a sorába": ekkor vetette papírra — több, népszerűsítő cikk írása után — az első olyan írását, amely a nagy zenetudósra vonatkozó új dokumentumokat tartalmazott. A következő évtizedben aztán öt Bartók-kiadványt szerkesztett, miközben cikkeinek és tanulmányainak a száma könyvre való anyaggá terebélyesedett: ezt az anyagot foglalta most kötetbe, hogy méltóképpen köszönthesse Bartók születésének századik évfordulóját.

Ezekben az írásokban a szerző arra törekedett, hogy az „újabban megjelent s még kiadatlan dokumentumokra is támaszkodva", tovább gazdagítsa Bartók-képünket. Pontos és a valóságot „jobban megközelítő" munkára vállalkozott, mert úgy érezte, hogy a nagy zenekutató emberi-művészi vonásain néhol árnyalni kell. Helyen-helyen vitázik is a már megcsontosodott véleményekkel: tévedéseket igazít ki, helyükre illeszt elcsatangolt dokumentumokat, ugyanakkor tévhiteket oszlat szét, miközben „bűnös méltánytalanságok" ellen hadakozik.

Már a legelső írásában (*Megjegyzések a Bartók-életrajz Dósa Lidi-epizódjához*) a kibédi énekesnek olyan három dallamát közli, amelyek eddig nem jelentek meg. Következtetésének helyességét — amely szerint „...a Dósa Lidi-epizód jelzi Bartók népzenetudományos tevékenységének kezdetét" — megerősíti az írás végén újraközölt Bartók-vallomás is (1933-as előadásának csak 1979-ben megjelent részletéről van szó). László Ferenc írásából az is kiderül, hogy Bartók 1904-es gerlicepusztai tartózkodása alkalmával a szlovák népdalok

iránt is érdeklődött. Így „...a népzenei érdeklődés Bartóknál már a jelentkezés pillanatában nemzetközi volt!”

Épp ez a felismerés, ez a meglátás késztette arra László Ferencet, hogy — Bartók munkásságának nemzetközi jellegét bizonyítandó — számos tanulmányában a román népzene és a bartóki életmű szoros kapcsolatáról beszéljen. A mély humanizmus hangján ír például Cornelia Nicola (Busițiané) áldozatkészségéről, aki döntő szerepet játszott a bihari gyűjtőmunka előkészítésében. Más írásaiban olyan új adatokat tár fel, amelyek bizonyos mértékben módosítják Bartók Béla román kapcsolatairól kialakult eddigi felfogásunkat, véglegesen megoldja az úgynevezett „Țiriac-rejtélyt” (aki személyében azonos volt a korabeli román zenei élet jeles képviselőjével, D. G. Kiriac-kal), tisztázza az elfelejtett Bartók-munkatárs, Constantin Pavel önzetlenségről tanúskodó szerepét a bartóki mű népszerűsítésében, és roppant érdekes és értékes megjegyzéseket fűz a máramarosi román gyűjtemény sorstörténetéhez.

Három — terjedelmében is figyelemre méltó — tanulmányáról külön is szót kell ejtenünk. Az első már címében hordozza a lényeget: *Az együttműködés dokumentumai Constantin Brăiloiu Bartók Bélához intézett leveleiből.* Ezúttal a szerző nem a teljes levélanyag közlésére vállalkozott (erre sort kerített más munkájában), hanem azokat a részleteket emelte ki, amelyek „...a két tudós muzsikus — és rajtuk keresztül a két nemzet zeneszerzői és népzenekutatói — közötti művészi, illetve tudományos együttműködésre vonatkoznak”. Ilyen szempontból a dokumentumok feldolgozása nagyon módszeres: példát szolgáltat arra, hogyan kell értékesítenünk levélhagyatékainkat.

A másik írásban Octavian Beunak, a „Bartók-zene úttörőjének” portréját rajzolja meg a szerző. Azt már eddig is

tudtuk, hogy Bartók Béla épp a Beuhoz intézett egyik levelében fogalmazta meg — tételesen is — „a népek testvérré-válásának" gyönyörű eszméjét. Most László Ferenc részletesen feltárja a két alkotó barátságának indító okait, s a bemutatott dokumentumok alapján félreérthetetlenné válik, hogy valóban, Octavian Beu már a harmincas években a Bartók-mű egyik legjelentősebb szállascsinálója volt.

A harmadik tanulmány (*A Cantata profana keletkezéstörténetéhez*) most jelenik meg először. Megírásával a szerző a „tárgyi valótlanságok" szétfoszlatását sürgeti. Alapos filológiai aprómunkát végez, hogy aztán megfogalmazhassa leglényegesebb gondolatait: a két román nyelvű kolinda-változat megtalálása (1914) után Bartók kidolgozza az „őslibrettót", majd 1930 nyarán papírra veti a „műhelypéldányt", hogy aztán megalkossa a román szövegű particella véglegesített változatát. Ezek után készül el a magyar nyersfordítással. A Cantata profana tehát nem „kolindaszöveg-megzenésítés", hanem olyan zenemű, „amelynek librettóját a szerző kolindaszövegek alapján alkotta". Eredeti alkotás tehát, amelyben itt-ott eltért a folklórszövegektől, a művészi hitelesség megvalósításáért.

A kötetben több interjú, illetve vallomás is olvasható: kortársak vallanak ezekben az írásokban Bartókhoz fűződő kapcsolataikról. A személyes élmény melege, a közvetlen hangnem teszi varázslatossá ezeket a szövegeket.

László Ferenc könyve tehát olyan tanulmányok és tanúságok foglalata, amelyek a hitelesebb Bartók-kép felé egyengetik az utat. A szenvedéllyel végzett munka szép László Ferenc-i gyümölcse.

(László Ferenc: *Bartók Béla.* Tanulmányok és tanúságok. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980).

Ráduly János

BARTÓK

nem voltam becsvágyó hiú
csak ember
tiszta
bennem kilenc csodaszarvasok
erdély
székelyföld
piros alma leesett a sárba
ki felveszi nem veszi hiába
igen
az álmom lett új és más
tiétek
fából faragott királyfi
csodálatos mandarin
szonáta 2 zongorára és ütőhangszerekre
dörömbölök
jajongok
visongok
könyörgöm értetek

Irodalom

ALMÁSI István

1974 *Bartók és az erdélyi magyar népzenekutatás.* In: Bartók-dolgozatok. Szerk. László Ferenc. Bukarest.

ANTAL Árpád — FARAGÓ József — SZABÓ T. Attila

1971 *Kriza János* (Három tanulmány). Második, átdolgozott kiadás. Kolozsvár.

BARTIS Ferenc

1970 *Konok szeretet.* Versek. Bukarest.

BARTÓK Béla

1908 *Székely balladák.* Ethnographia, 43-45. és 105-115.

1924 *A magyar népdal.* Budapest (320 dallampéldával).

BENKŐ András

1970 *Bartók romániai hangversenyei.* Bukarest.

BODOLAY Géza

1985 *Néhány verstani kérdés a felvilágosodás korának és a reformkorszaknak az elméleteiből.* In: A magyar vers. Budapest, 230-234.

BÓNIS Ferenc

2006 *Élet-képek: Bartók Béla.* Budapest.

CSEKE Péter

1970 *Bartók reánk sütő arca.* Falvak Dolgozó Népe, 1970. szeptember 23. Utóbb több kiadványban.

1971 *Aki Bartóknak énekelt.* In: Bartók-könyv 1970–1971. Szerk. László Ferenc. Bukarest, 89-92.

1972 *Még egyszer Dósa Lidiről.* Falvak Dolgozó Népe, október 25. Dósa Lidit és Ráduly Jánost ábrázoló fényképpel.

1974 *Dósa Lidi-aranyérem, születőben.* Utunk, július 26.

CSOÓRI Sándor

1987 *Készülődés a számadásra.* Budapest.

DÓZSA Dániel

2008 *Tündér Ilona.* Széphistória. Dózsa Dániel átdolgozása Piskolti István Árgirus és Tündér Ilona című széphistóriája alapján. A kiadást gondozta Beke Sándor, Székelyudvarhely.

FARAGÓ József (gondozásában)

1975 *Vadrózsák.* Kriza János székely népköltési gyűjteménye. Faragó József gondozásában. Bukarest.

KÖTELES Pál

1973 *Bartók nyomában.* Bihari Napló, 1973. október.

LÁSZLÓ Ferenc

1971 *Dósa Lidi halálára.* A Hét, II. 22. sz. 8, Muzsika, XIV. augusztus. 8. sz. 29-30. Lásd még László Ferenc 1976. 49-51.

1971 *Bartók-könyv 1970–1971.* Az 1970–1971-es romániai Bartók megemlékezések. Szerk. László Ferenc, Bukarest.

1974 *Mit ér az emlék?* Utunk, XXIX. 19. sz., május 10.

1976 *Zenei ügyelet.* Publicisztikai írások 1970–1974. Bukarest.

1980 *Bartók Béla.* Tanulmányok és tanúságok. Bukarest.

1984 *A százegyedik év. Bartókról, Enescuról, Kodályról.* Bukarest.

MOLNÁR Szabolcs (gondozásában)

1991 *Idők szép virága.* Válogatás a középkor és a reneszánsz magyar irodalmából. I. Szent Istvántól Mohácsig. Budapest — Bukarest.

NYÉKI Lajos

1985 *A magyar szabad vers tipológiájának vázlata.* In: A magyar vers. Budapest, 239-245.

RÁDULY János

1966 *A népköltészeti gyűjtés oktatói-nevelői értéke.* Tanügyi Újság, X. évf. november 22. 42. sz. 2.

1975 *Kibédi népballadák.* Bukarest.

1979 *Elindultam hosszú útra.* A kibédi Majlát Józsefné Ötvös Sára népballadái. Bukarest.

1981 *Árnyaltabb Bartók-kép felé.* Falvak Dolgozó Népe, 1759. sz. március 7. — Ism. László Ferenc: Bartók Béla. Tanulmányok és tanúságok. Bukarest, 1980.

1981 *Bartók énekeseinek háza táján.* Falvak Dolgozó Népe, 1760. sz. március 14. Lásd még Ráduly 2003. 121-128.

1981 *Bartók kibédi énekesei.* Vörös Zászló, XXXIII. 61. sz. március 14. Lásd meg Ráduly 2003. 129-132. Dósa Lidi és Dósa Anna fényképével.

1997 *Vetettem gyöngyöt.* Népköltészeti tanulmányok, közlések. Székelyudvarhely.

1999 *Tündéri perpatvar.* Irodalmi anekdoták. Székelyudvarhely.

2003 *Fekete szőnyeg a sátor.* Néprajzi tanulmányok, közlések. Marosvásárhely.

2004 *Száz éve történt.* Kibédi Hírmondó, I. 2. sz. december. Dósa Lidi és Dósa Anna fényképével.

2006 *Dósa Lidi „fölfedezése".* Kibédi Hírmondó, III. 3. sz. március. Dósa Lidi eddig közöletlen fényképével.

2006 *Bartók — Dósa Lidiről.* Múzsa (Népújság-melléklet), 728. sz. március 4. 6. — *Két fényképpel.* Ua. Kulturális Figyelő V. 3. szám. 1. és 4. old. Bartók fényképével.

2006 *Seprődi János Bartókról.* Múzsa (Népújság-melléklet), 731. sz. március 25. 2.

2006 *Bartók és a tagoló vers.* Múzsa (Népújság-melléklet). 734. sz. április 15. 2. — Bálint Károly Bartók-szobrának reprójával.

2006 *Bartók* (vers). Múzsa (Népújság-melléklet). 736. sz. április 29. 5.

2006 *Még egyszer Bartók tagoló verseléséről.* Múzsa (Népújság-melléklet). 744. sz. június 24. 5.

2007 *Bartók és Dósa Anna.* Hazanéző, 2007. XVIII. évf. 1. sz. 16-18. — Dósa Anna fiatalkori fényképével.

2008 *Japán Bartók-kutató Kibéden.* Múzsa (Népújság-melléklet). 855. sz. szeptember 27. 7.

2009 *Találkozásaim Bartók énekesével* (Könyvünkben *Találkozásaim Dósa Lidivel* címmel). Hazanéző, XX. évf. 1. sz. 12-15. old. Dósa Lidi és Ráduly János fényképeivel.

2009 *Bartók Béla kibédi énekese.* Erdélyi Toll, I. évf. 2. sz. 96-104.

SEPRŐDI János

1912 *Geszler Ödön: Új magyar daloskönyv a polgári fiú- és leányiskolák I. és II. osztálya számára.* Hivatalos Közlöny (Bp.) XX. 467-468.

1914 *Bartók Béla: Cântece poporale româneşti din comitatul Bihor.* Erdélyi Múzeum, XXXI. (Lásd még Seprődi 1974. 253-255.)

1921 *A magyar klasszikus zene problémája...* Napkelet, II. 828-830.

1923 *Bartók Béla művészete.* Pásztortűz, X. 373-376. A teljes szöveg In: Seprődi 1974. 266-285.

1974 Seprődi *János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése* ... A kötet Benkő András gondozásában jelenik meg. Bukarest.

SZABÓ Csaba

1983 *Jelleg és prozódia.* Szöveg és zene a Cantata profanában. Zenetudományi írások. 1983. Szerk. Benkő András. Bukarest.

SZÁSZ Károly

1970 *A forrásnál.* Vörös Zászló, szeptember 27.

SZEGŐ Júlia

1956 *Bartók Béla, a népdalkutató.* Bukarest.

SZÉPRÉTI Lilla

1972 *A népballadagyűjtő szerencséje.* Új Élet, január, 1. sz. 8.

TAKASHI Yamazaki

2003–2004 *Bartók.* The Selected Works for Piano. 1-3. Edited and Revised by Takashi Yamazaki. Commented by Nobuhico Ito. Shunjusha Edition, Tokyo. Az 1-2. kötet 2003-ban, a 3. kötet 2004-ben látott napvilágot.

TALLIÁN Tibor

1979 *Bartók-marginália.* Zenetudományi dolgozatok. 35-46. Lásd meg László Ferenc 1980. 21-22.

TARTALOM

Közelítések Bartókhoz *5*

Seprődi János Bartókról *10*
Bartók — Dósa Lidiről *13*
Találkozásaim Dósa Lidivel *16*
Perpatvar Dósa Lidi körül *30*
Beszélgetés Dézsi Ödön újságíróval *38*
Háttérmagyarázat két dedikációhoz *41*
Hat pontosítás egy cikkhez *43*
Hány évet élt Dósa Lidi? *45*
Jelképes Dósa Lidi-aranyérem *46*
Dósa Lidi temetése *49*
Bartók és Dósa Anna *50*
Vetettem violát *59*
Dósa Anna három levelezőlapja *62*
Bartók énekeseinek háza táján *65*
Bartók és a tagoló vers *73*
Még egyszer Bartók tagoló verseléséről *76*
Japán Bartók-kutatók Kibéden *79*
Árnyaltabb Bartók-kép felé *83*
Ráduly János: Bartók *86*

Irodalom *87*
Fényképek, fénymásolatok *93*

ERDÉLYI GONDOLAT KÖNYVKIADÓ
A könyv szerkesztője: BEKE SÁNDOR
Olvasószerkesztő: P. Buzogány Árpád
Nyomdai előkészítés:
Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
A szerkesztőség postacíme:
535600 Székelyudvarhely, Tamási Áron u. 87
Telefon/fax: 00–40–266–212703
E-mail: egk@freemail.hu; egondolat@yahoo.com

ISBN 978-606-534-029-9

www.erdelyigondolat.ro

Készült az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó Nyomdájában,
Székelyudvarhelyen
Felelős kiadó Beke Sándor igazgató

Fényképek, fénymásolatok

Bartók Béla 1927-ben

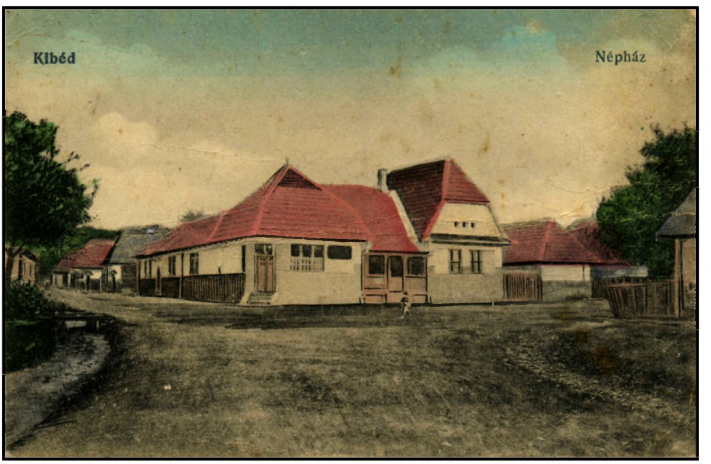

Kibédi látkép 1918-ból

Dósa Lidi 1904-ben

Dósa Anna 1906-ban

Dósa Lidi 1970-ben
(Koncz János Róbert fotója)

Dósa Anna
75 éves korában

Ráduly János és Dósa Lidi (1970)
(Koncz János Róbert fotója)

Dósa Lidi temetése (1970. december 6.)

Ráduly János, Cseke Péter és Bartis Ferenc
1970. július 26-án Kibéden

Dósa Anna levelezőlapja (1908)

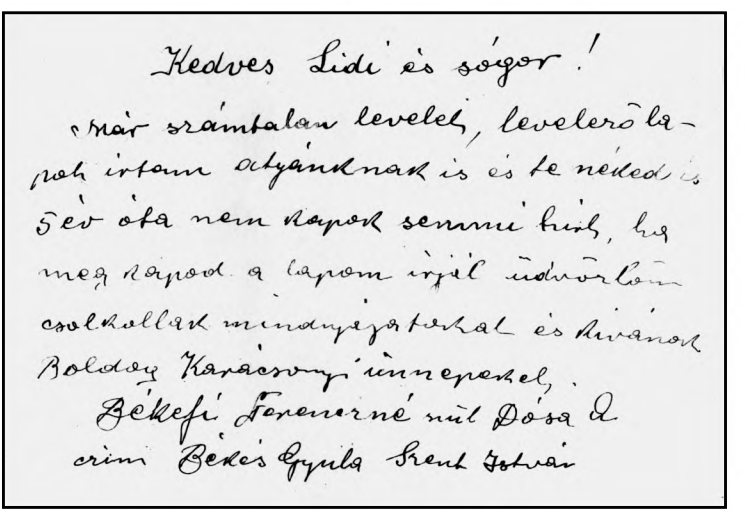
Kedves Lidi és sógor!
Már számtalan leveleti, levelezőlapok irtam atyánknak is és te néked is 5 év óta nem kapok semmi hírt, ha meg kapod a lapom írjál üdvözlöm csolkollak mindnyájatokat és kívánok Boldog Karácsonyi ünnepeket.
Békefi Ferencné szül Dósa A.
czím Békés Gyula Szent István

Dósa Anna kézírása (1926)

Tisztelt tanár Úr!

Kérem ne haragudjon, hogy levelére csak egy hónap múlva került sor hogy válaszoljak, de amennyire csak lehet szeretnék pontos adatokat írni a kérdéseire, és ehez illetve erre ennyi idő kellett hogy összeszedjem.

1) Dósa Anna szül: 1893 április 22
meghalt 1969 március 15

2) Az említett Nagy Molnár István egy Minisztériumi számvevői főtanácsos volt, és Budapesten a Városmajorba laktak saját fényűzően berendezett villájukba. Bartók barátságba volt a családdal és gyakran hívták meg vendégségbe őt mert Bartók nagyon szegény sorsba volt akkor.

3) Nincs tudomásunk arról, hogy Dósa Anna és Bartók kapcsolatáról valaki írt volna. Dósa Anna ilyesmit nem is említett.

Takács Antal levele (1973 — részlet)

BARTÓK-KÖNYV
1970-1971

Ráduly Jani barátomnak
köszönettel és momentoként.
Azért, hogy nekünk is fel kellett
fedeznünk: az igazság
önmagától nem érvényesül;
az igazságnak érvényt kell
szereznünk.

Kolozsvár, 1972 jan. 25-én
Cseke Péter

KRITERION KÖNYVKIADÓ • BUKAREST 1971

Cseke Péter dedikációja

LÁSZLÓ FERENC

ZENEI ÜGYELET

PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK
1970—1974

Láduly Jánosnak,

aki „hetekig vallatta, míg az öregasszony minden Bartók-emlékét lejegyezte" (49. l.)

tisztelő barátja

László Ferenc

Ko. 1976. 8. 2.

KRITERION KÖNYVKIADÓ
BUKAREST 1976

László Ferenc dedikációja

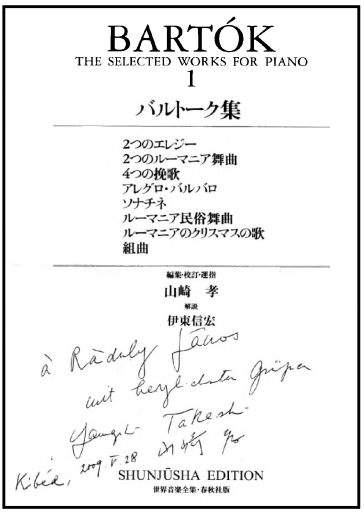
BARTÓK
THE SELECTED WORKS FOR PIANO
1
バルトーク集

2つのエレジー
2つのルーマニア舞曲
4つの挽歌
アレグロ・バルバロ
ソナチネ
ルーマニア民俗舞曲
ルーマニアのクリスマスの歌
組曲

編集・校訂・選指
山崎　孝
解説
伊東信宏

à Ráduly János
mit herzlichen Grüßen
Yamazaki Takeshi
Kibéd, 2009 V. 28
SHUNJŪSHA EDITION
世界音楽全集・春秋社版

Takaschi Yamazaki dedikációja

A két Bartók-kutató, Takaschi Yamazaki és Ráduly János találkozásuk örömére és emlékére koccintanak Kibéden (2009. május 28.)

AZ ERDÉLYI GONDOLAT MŰVELŐDÉSI KISKÖNYVTÁR sorozatban megjelent:

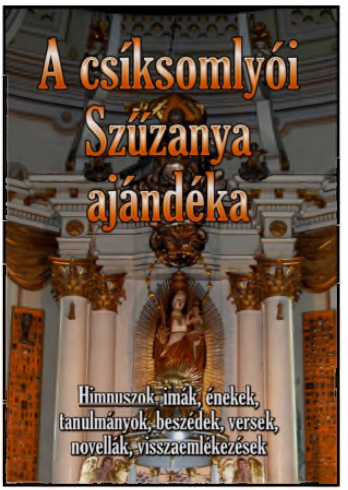

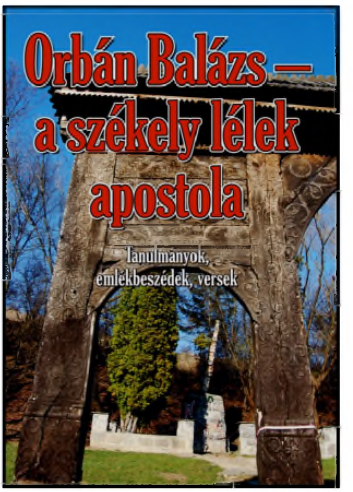

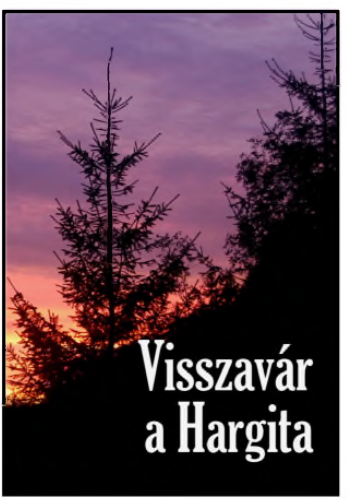

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gondozásában megjelent

a

Székely Útkereső

irodalmi és művelődési folyóirat reprint kiadása

Erdélyi Toll

Irodalmi és művelődési folyóirat

Kiadja az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

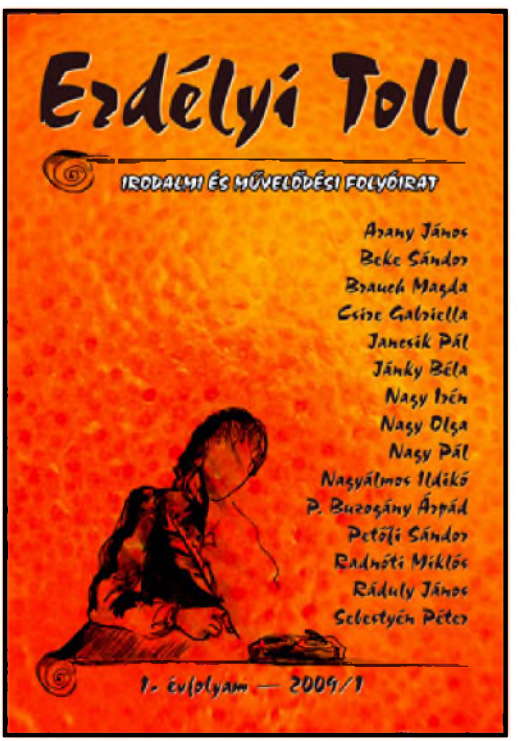

Megrendelhető a szerkesztőség postacímén:
535600 Székelyudvarhely, Tamási Áron u. 87 szám

Folyóiratunk pdf-formátumban is olvasható a kiadó honlapján:

www.erdelyigondolat.ro

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gondozásában megjelent

1992

1. **Lőrincz György: Kiment a fény a szememből**
(Riport az öregekről)

1993

2. **Nagy Irén: Mégis**
(Versek)
3. **Beke Sándor: Madártemető**
(Versek)
4. **Mihail Eminescu: Az Estcsillag**
(Ráduly János fordítása)

1994

5. **Elek apó Cimborája**
Antológia
(Válogatás a Cimbora 1922–1929-es évfolyamaiból)
6. **Nagy Olga: Barangolásaim varázslatos tájban**
Cigány barátaim között
(Esszé)
7. **Székely Útkereső Antológia**
(A Székely Útkereső irodalmi és művelődési folyóirat antológiája)
8. **Komoróczy György: Magyar szavaink nyomában**
(Nyelvművelő cikkek)
9. **Cseke Péter: Korfordulós újesztendő**
(Szociográfiai riportok)
10. **Nagy Olga: Népi változatok szerelemre és házasságra**
(Esszé)

1995

11. **Ráduly János: Az árnyékok lakodalma**

(Gyermekversek)

12. **Beke Sándor: Védtelen évek**

(Versek)

13. **Jancsik Andor — id. Binder Pál: És élni kellett tovább**

(Két emlékirat)

14. **Nagy Olga: Pályakép fénnyel és árnyékkal**

(Egy néprajzos emlékei)

15. **Kercsó Attila: Csigaséta**

(Gyermekversek)

16. **Beke Sándor: Téged kereslek**

(Versek)

17. **Ábrahám János: Picula. I.**

Szegényember csikója hamar ló

(Regény)

18. **Kristó Tibor: Kései leltár**

(Versek)

1996

19. **Csire Gabriella: Áprilisi tréfa**

(Gyermektörténetek)

20. **Lőrincz György: Feketében**

(Riportok, jegyzetek)

21. **Tankó Gyula: Gyimesi szokásvilág**

(Monográfia)

22. **Murádin László: Anyanyelvünk ösvényein**

(Nyelvművelő írások)

23. **Mihály Tibor: Őrhegy alatt**

(Oroszhegy monográfiája)

24. **Ráduly János: Fény és gondolat**

(Versek)

25. **Beke Sándor: Kezemben jégvirág**
(Gyermekversek)

1997

26. **Ferenczi Géza: Székely rovásírásos emlékek**
(Tanulmány)
27. **Kozma Dezső: Erdélyi utakon**
(Régi kolozsvári arcok)
28. **Csire Gabriella: Ráma és Szítá csodálatos története**
(Két eposz-átdolgozás)
29. **Beke Sándor: Tüntető magnóliák**
(Versek)
30. **Kiss János: Eszeveszett illúziók avagy Tanúnak jelentkezem**
(Publicisztikai írások)
31. **Lászlóffy Csaba: Fej vagy írás**
(Versek)
32. **György Zsuzsa: Egy küzdelmes élet**
(Egy parasztasszony vallomása)
33. **Ráduly János: Vetettem gyöngyöt**
(Népköltészeti tanulmányok)
34. **Kocsis Rózsi: Remények és kétségek között**
(Egy asszony életútja)
35. **Beke Sándor: Hajnalodik nélküled**
(Szerelmes versek)
36. **Ábrahám János: Picula. II.**
A boldogság útján
(Regény)
37. **Beke Sándor: Bohókás ábécé**
(Gyermekversek)

1998

38. **Kiss Bitay Éva: Gondolatok az evolúcióról**
(Tanulmány)
39. **M. Hubbes Éva: Székelyudvarhely egykori nyomdái és kiadványaik**
(Tanulmány)
40. **Nagy Irén: Védtelenül**
(Novellák)
41. **Murádin László: A hely, ahol élünk**
(Barangolások Erdély helynevei között)
42. **Egy barátság története**
Féja Géza levelei
43. **Ábrahám János: Picula. III.**
Volt szeretőm tizenhárom
(Regény)
44. **Beke Sándor: Hajóval a Déli-sarkon**
(Gyermekversek)
45. **Megszólal az aranycsengő**
(Karácsonyi versek és történetek)
46. **Ráduly János: A galambleány**
(Tündérmesék)

1999

47. **Székely Ferenc: Jeles napok, ünnepek, szokások Vadasdon**
(Monográfia)
48. **Deák Ferenc: Barangolásaim Székelyföldön és környékén**
(Egy idegenvezető feljegyzései)
49. **Mitruly Miklós: Szóból ért az ember**
(Népi elbeszélések Krasznáról)
50. **Vőő Gabriella: Szaván fogjuk**
(Erdélyi magyar szólások)

51. **Ferenczi Géza: A moldvai ősibb csángók**
(Tanulmány)
52. **Kicsiny dalaim**
(Népi költők antológiája)
53. **Papp Attila: Oktondi okosok**
(Verses mesék)
54. **Beke Sándor: Erdélyi homály**
(Versek)
55. **Ferenczi István: Besenyő szállások a Nagy-Szamos — Sajó mentén**
(Tanulmány)
56. **Kifestőkönyv**
(Karancsi Sándor rajzaival)
57. **Ráduly János: Tündéri perpatvar**
(Irodalmi anekdoták)
58. **Nagy Olga: Hamupipőke üzenete**
(Szülőknek a nevelésről)
59. **László László: Erdélyi fejedelmek**
(Tanulmány)

2000

60. **Elek apó Cimborája**
(Válogatás a Cimbora 1922–1929-es évfolyamaiból) — II. kiadás
61. **Lőrincz József: Tamási Áron hazatérése**
(Mikrofilológiai közelítések)
62. **K. Kovács András: Őzgidák**
(Gyermekversek)
63. **Szente B. Levente: Az ezüsthajú tündérleány**
(Mesék)
64. **Ráduly János: Jóságvilágom**
(Versek)

65. **Birtalan Imre: Szerencsés Palkó**
(Bolyongás az emlékezés ösvényein)
66. **Sebestyén Péter: Életutak**
(Szentek, egyházi ünnepek)
67. **Murádin László: Egyházi településnevek Erdélyben**
(Nyelvművelő írások)
68. **Ráduly János: Gyöngyvirág királyfi**
(Népmesék)
69. **Beke Sándor: Bohókás ábécé**
(Gyermekversek) — II. kiadás
70. **Bödör András: Székről indultam**
(Önéletrajzi vallomás)
71. **Németh Júlia: Kolozsvár — műhely és vonzásközpont**
(Képzőművészeti krónika)
72. **P. Buzogány Árpád: Hattyúhívó**
(Gyermekversek)
73. **Ferenczi István: Adatok a Nagyfejedelemség kori Kelet-Magyarországi védelmi rendszer ismeretéhez**
(Tanulmány)
74. **Zsidó Ferenc: Történetiség, sorsok, hiedelmek a Felső-Nyikó mentén**
(Tanulmány)
75. **Zsidó Ferenc: Szent Anna tavától a bihari Asszonyszigetig**
(Erdélyi magyar mondák)
76. **Buksa Éva-Mária: Történelmi színjátékok, históriák**
(Hét történelmi dráma)

2001

77. **Nagy Olga: Egy botcsinálta riporter emlékei**
(Memoár)

78. **Nagy Olga: A Nap küzdelme a Föld népéért**
(Meseregény)
79. **Marton Lili: Táltos János**
(Meseregény)
80. **Nagy Olga: Erdélyi sors: tegnap, ma, holnap**
(Esszé)
81. **Deák Ferenc: Barangolásaim Székelyföldön és környékén**
(Egy idegenvezető feljegyzései — II. kiadás
82. **Kolozsi Gergely István: Kolozsi pitvaros udvarokban**
(Elbeszélések, igaz történetek)
83. **Dáné Tibor: Elhull a virág**
Az igazság Szendrey Júliáról
(Esszé)
84. **Diószegi Anna: Életem története**
Emlékek a kolozsvári Hóstátról
(Memoár)
85. **Tankó Gyula: Életvitel a Gyimesekben**
(Monográfia)
86. **Brauch Magda: Magyarról magyarra**
(Nyelvművelő írások)
87. **Tomcsa Sándor: Embergyűjtemény**
(Novellák, karcolatok, humoreszkek)
88. **Csetri Elek: Erdélyi méheskert**
(Régi erdélyi méhészkönyvek)
89. **Vő́ő Gabriella: A medve, a farkas és a róka komasága**
(Állatmesék)
90. **Zsigmond Győző: Orbán Balázs idejében és ma**
(Néprajzi tanulmány)
91. **Ráduly János: Szitakötőtánc**
(Gyermekversek)

92. **Gagyi Biró Katalin: Székelykeresztúr és vidékének keresztszemesei**

93. **Csire Gabriella: Itt járt Mátyás király**

(Kis történetek a nagy királyról)

94. **Barta Zoltán: Az idő sodrában**

(Vajdaszentiványi monográfiája)

95. **Csire Gabriella: Münchhausen báró barangolásai a nagyvilágban**

(Átdolgozás)

96. **Gub Jenő: Kertek, mezők termesztett növényei a Sóvidéken**

(Sóvidéki etnobotanika)

97. **Sebestyén Péter: Agapétól Zsoltárig**

(Teológiai címszavak és kifejezések kisszótára)

98. **Ráduly János: Mikor volt egy lovon hét patkó?**

(Találós kérdések)

99. **Ráduly János: Az igazat éneklő madár**

(Székely népmesék)

100. **Ferenczi Géza: Utazások Udvarhelyszéken**

(Útleírás)

2002

101. **Beke Sándor: Megkésett feltámadás**

(Versek)

102. **Nagy Olga: Esély a megmaradásra**

Az „illyefalvi model" keresztmetszete

(Esszé)

103. **Ferenczi Géza: Lapok Erdély múltjából**

(Tanulmányok)

104. **Csire Gabriella: Turpi Lak**

(Meseregény)

105. **Beke Sándor: Ismét felgyújtom a mécsest**
(Versimák)
106. **Lőrincz József: Tamási Áron hazatérése**
(Mikrofilológiai közelítések) — II. kiadás
107. **Derék borsszem vitéz**
Szász népmesék
(Fordította: Zsidó Ferenc)
108. **Csávossy György: Édes méreg**
(Három színmű)
109. **Ferenczi Géza: A székely rovásírás az idők sodrában**
(Tanulmányok)

2003

110. **Gub Jenő: Természetismeret és néphagyomány a székely Sóvidéken**
(Néprajzi tanulmány)
111. **Brauch Magda: Közös anyanyelvünkért**
(Nyelvművelő írások)
112. **Dáné Tibor: Apáczai ajándéka**
(Révületek a Magyar Encyclopaedia *világrajöveteléről)*
113. **Ferenczi István: Adatok Északkelet-Erdély középkor kezdeti magyar települési képéhez**
(Tanulmány)
114. **Beke Sándor: Elmaradt imák**
(Versek)
115. **Tankó Gyula: „Én es tudtam hazudozni"**
(Népi humor Gyimesben)
116. **Zsigmond Erzsébet: Sirató**
(Visszaemlékezés)
117. **Macrobius: Baráti beszélgetések**
A Saturnus-ünnep
(Fordította: Szabó György)

118. **Ambrus Lajos: Boldogok hajóján**
(Versek)
119. **Baricz Lajos: Kakukk és Habakuk**
(Gyermekversek)
120. **Tamási Piroska: Az erdélyi és székely konyha legismertebb receptjei**

2004

121. **Beke Sándor: Fehér tulipánok**
(Versek)
122. **Nagy Pál: Tinta a Kisgöncölben**
(Karcolatok, anekdoták)
123. **Csire Gabriella: Az aranyhal palotája**
(Tarka történetek)
124. **Murádin László: Anyanyelvi mozaik**
(Nyelvművelő írások)
125. **P. Buzogány Árpád: Az igazság árnyékai**
(Novellák, karcolatok)
126. **Gub Jenő: Üres kalász fenn hordja a fejét**
(Székelyföldi szólásmondások, közmondások, találós kérdések)
127. **Baricz Lajos: Köt a gyökér**
(Versek)
128. **Ráduly János: Siratóim lesznek az égi madarak**
(Székely népballadák)
129. **Beke Sándor: Mosolygó oroszlánok**
(Versek)
130. **Ráduly János: Titkok a rovásírásban**
(Adalékok rovásírásunk ismeretéhez)
131. **László László: A nándorfehérvári diadal**
(Történeti mondák)
132. **P. Buzogány Árpád: Úgy szeretlek, mint a mézeskalácsot**
(77 székely népdal)

133. **Erdély**
Útikönyv
134. **Ráduly János: Tanuljunk könnyen rovásírni**
(Segédkönyv a rovásírás elsajátításához)

2005

135. **Erdély**
Útikalauz
136. **Az erdélyi és székely konyha legismertebb receptjei**
(Tamási Piroska szakácskönyve) — II. kiadás
137. **Nagy góbé a székely**
(Erdélyi népi elbeszélések, anekdoták, igaz történetek)
138. **Gub Jenő: Rapsóné rózsája**
(Erdélyi mondák, legendák, regék, tündérmesék)
139. **A Tordai-hasadéktól Szent Anna taváig**
(Mondák, legendák, regék, tündérmesék)
140. **Ráduly János: A tulipános láda**
(Kis-Küküllő menti székely népmesék, tréfák, anekdoták kiejtés szerinti lejegyzésben)
141. **Csire Gabriella: Gilgames álmai**
(Eposz-átdolgozás)
142. **P. Buzogány Árpád: A csengő, aki harang akart lenni**
(Mesék, történetek)
143. **Ellopták a kántor úr malaccát**
Régi székely humor
(Népi elbeszélések, anekdoták, krónikás adomák)
144. **Tamási Piroska: Erdélyi szakácskönyv**
(Szakácskönyv)
145. **Erdélyi édességek, finomságok**
(Tamási Piroska receptjei)

146. **Beke Sándor: A szeretetnek nincsen temetője**
II. János Pál pápa emlékére
(Költemény)
147. **Tamási Áron: Ábel**
(Trilógia)
148. **Wass Albert. Sors és pálya**
(Magyar író a huszadik században)
149. **Isten, áldd meg a magyart**
(Himnuszok, imák)
150. **Sebestyén Péter: Nézz az ég felé**
(Hétköznapjaink és ünnepeink margójára)

2006

151. **Csire Gabriella: Trója**
(A trójai mondakör)
152. **Nagy Olga: Öregek és fiatalok könyve**
(Elmúlt századunk nemzedék- és szemléletváltása Erdélyben)
153. **Ráduly János: Hová, hová, Laji bátyám?**
(Kis-Küküllő menti székely népmesék, mondák, tréfák kiejtés szerinti lejegyzésben)
154. **Brauch Magda: Beszélni kell avagy Használjuk anyanyelvünket**
(Nyelvművelő írások)
155. **Ferenczi Géza — Ferenczi István: Régi várak, új írások**
(Régészet és rovásírás)
156. **Kedves otthoniak**
(Tamási Áron levelezése a farkaslaki családdal)
157. **Ráduly János: Hallod-e te másvilág, adsz kenderért pálinkát?**
(Székely népi tréfák, mondák, anekdoták)
158. **Benedek Elek: Szent Anna tava**
(Elek apó mondáiból)

159. **Veszed észre, komám…**
(Régi székely anekdoták, közmondások, babonák, népdalok)
160. **Székely Ferenc: Krumplitábornok sosem esett el**
(Népi humor, igaz történetek, irodalmi anekdoták)
161. **Nagy Olga: Megfulladt a kecske, bajba' a menyecske**
(Tréfás népi elbeszélések)
162. **Beke Sándor: Bodzafa virága**
(Versek)

2007

163. **Tréfál a székely góbé**
(Erdélyi népi elbeszélések, anekdoták, igaz történetek Széktől a Gyimesekig)
164. **Gub Jenő: Mózsi bá s Mari nén**
(Székely viccek, anekdoták, igaz történetek)
165. **Kolozsi Gergely István: Mikor legvígabb a székely?**
(Erdélyi anekdoták, vidám történetek)
166. **A furfangos székely góbéságai**
(Erdélyi népi elbeszélések, viccek, anekdoták, népmesék, tréfák, igaz- és vidám történetek)
167. **Csire Gabriella — Csire Gábor: Csillagregék**
(A 12 állatövi csillagkép. Regék és csillagászati magyarázatok)
168. **Az én himnuszaim**
(Antológia)
169. **Ráduly János: Az isztambuli székely (magyar) rovásemlék**
(Kismonográfia)
170. **Sütő András: Sikaszói fenyőforgácsok**
(Cikkek, naplójegyzetek)
171. **Beke Sándor: Álom a Titanicon**
(Elbeszélő költemény)

172. **Lőrincz József: Kellő igék, megtartó gondolatok**
(Szentenciák, vallomások Tamási Árontól)
173. **P. Buzogány Árpád: A Székely Útkereső Kiadványok műhelyében**
Hagyomány és helyismeret közelképben
174. **Brauch Magda: Szeretlek, kedvesem…**
(Híres magyar múzsák)
175. **Beke Sándor: Székely Útkereső — szellemi műhely a XX. század végén Erdélyben**
(Főszerkesztői vallomás a folyóirat megszületéséről és életéről)

2008

176. **Csire Gabriella: Egy magyar kalandor ifjúsága**
(Gvadányi József Rontó Pál *c. elbeszélő költeménye nyomán)*
177. **Székely Útkereső**
Irodalmi és művelődési folyóirat. 1990–1999
(Reprint kiadás)
178. **Beke Sándor — Brauch Magda: Székely Útkereső (1990–1999)**
Laptörténet és sajtóvisszhang
179. **Magyar, székely és csángó örökség**
A Székely Útkereső Kiadványok Antológiája. 1991–2006
180. **Székely Útkereső Antológia. 1990–1999**
(Válogatás a Székely Útkereső 1990–1999-es évfolyamaiból)
181. **Becsüld a népet!**
(A Székely Útkereső gyermekirodalmi antológiája)
182. **Az élőszó dicsérete**
Kritikák, recenziók, beszélgetések a Székely Útkereső hasábjain
183. **Csíksomlyó hazavár**
(Antológia)
184. **Csire Gabriella: Az Ótestamentum igazgyöngyei**
(Elbeszélések)

185. **Ráduly János: A legkisebb leány szerencséje**
(Székely népmesék)
186. **Kriza János: Borsszem Jankó**
(Székely népmesék)
187. **Benedek Elek: Gyöngyvirág Palkó**
(Székely népmesék)
188. **Jakab Rozália: A pórul járt pásztorlegényke**
(Nyikó menti székely népmesék)
189. **A farkaslaki Jakab Rózsika néni székely szakácskönyve**
190. **Ráduly János: A muzsikáló tücsök**
(Székely állatmesék)
191. **P. Buzogány Árpád: Öregapó muzsikája**
(Mesék)
192. **Ráduly János: Király Bözsi hegedűje**
(Székely népmesék)
193. **Beke Sándor: Szerelem orgonája**
(Versek)
194. **Ráduly János: Szép Fuvella története**
(Székely népmesék a Kis-Küküllő mentéről kiejtés szerinti lejegyzésben)
195. **Ráduly János: A farkas és az őzike**
(Székely állatmesék a Kis-Küküllő mentéről kiejtés szerinti lejegyzésben)
196. **Tündér Ilona**
(Széphistória)
197. **Ráduly János: Székely békességlevelek (1803–1837)**
198. **Hajdani erdélyi tájakon**
Jékely Zoltán kiadatlan leveleiből
199. **Ráduly János: Csaba ösvénye**
(Székely népmondák a Kis-Küküllő mentéről. I.)

200. **Beke Sándor — Ráduly János: Szépirodalom, néprajz, rovásírás**
Két íróbarát beszélgetése életpályájukról és munkásságukról (Interjú)
201. **Ráduly János: Alagút a Küküllőig**
(Székely népmondák a Kis-Küküllő mentéről. II.)
202. **Ráduly János: A Hajnalcsillag keletkezése**
(Székely népmondák a Kis-Küküllő mentéről. III.)
203. **Szép karácsony szép zöld fája**
Magyar írók versei és novellái
204. **Székely karácsony**
Versek és elbeszélések karácsony ünnepéről (Kisantológia)
205. **Karácsonyi álom**
Magyar írók és költők karácsonya (Antológia)

2009

206. **Leveleskönyv lapjai I.**
A címzett: Nagy Pál
207. **Jakab Rozália: Ízek, finomságok a székely kemencében**
208. **Jancsik Pál: Fecskeszárnyon száll a nyár**
(Gyermekversek)
209. **Beke Sándor: Góbé Miska**
(Tréfás költemény)
210. **Nagy Irén: Veletek dalol sok ezüst madárka**
(Gyermekversek)
211. **Ráduly János: Gyere már, Jégtörő Mátyás**
(Gyermekversek)
212. **Vitéz Háry János**
Garay János Az obsitos *című elbeszélő költeménye nyomán*
213. **Beke Sándor: Szépséges kislakók**
(Költemény)

214. **Vitéz Kádár István**
(Históriás ének)
215. **P. Buzogány Árpád: A csengős bárány és a Napocska**
(Gyermekversek)
216. **Ráduly János: Janka és a csitkóbogár**
(Kisgyermekbeszéd)
217. **Csire Gabriella: Árgirus királyfi és az aranyalmák**
Gergei Albert Árgirus históriája *nyomán*
218. **Csire Gabriella: A párjanincs János Vitéz**
Petőfi Sándor János Vitéz *című elbeszélő költeménye nyomán*
219. **Baricz Lajos: A templom egere**
(Verses mese)
220. **Beke Sándor: Havasok királyleánya**
(Gyermekversek)
221. **Csire Gabriella: Csaba és a Nap fia**
Vörösmarty Mihály Tündérvölgy *című elbeszélő költeménye nyomán*
222. **Jánky Béla: Szeretnék csergőóra lenni**
(Gyermekversek)
223. **Ráduly János: A csodaszarvas nyomdokain**
(Székely népmondák a Kis-Küküllő mentéről. IV.)
224. **Csire Gabriella: Lúdas Matyi három arca**
Fazekas Mihály Lúdas Matyi *című elbeszélő költeménye nyomán*
225. **Eszteró István: Nirvána gombostűje**
(Versek)
226. **Csire Gabriella: Szuhay Mátyás tréfája**
Tompa Mihály Szuhay Mátyás *című elbeszélő költeménye nyomán*
227. **„Megáldott a csíksomlyói Szűz Mária"**
(Imák, himnuszok Csíksomlyón)
228. **Brauch Magda: Rejtvényes nyelvművelő gyermekeknek és felnőtteknek**

229. **Beke Sándor: Öregapó, őzike és a csillagok**
(Verses mese)
230. **Ráduly János: Hozzád fohászkodom imában**
Kibédi ráolvasások, népi imák, legendaballadák, kántálóénekek
231. **Sólyom Anna: Kenyérbaba**
(Desági emlékek)

2010

232. **Csire Gabriella: A nagy erejű Toldi**
Arany János Toldi *című elbeszélő költeménye nyomán*
233. **Virágim, virágim, drága szép virágim**
(Székely népballadák. I.)
234. **Én leányom pávát őriz**
(Székely népballadák. II.)
235. **Ráduly János: Petőfi Sándor utolsó hét napja**
Petőfi-dokumentumok
236. **Jancsik Pál: Piripócsról Nárittyenbe**
(Gyermekversek)
237. **P. Buzogány Árpád: A gagyi fajta tarka szarka**
(Verses mese)
238. **Leveleskönyv lapjai II.**
A címzett: Nagy Pál
239. **Ráduly János: Székely népi tréfák, anekdoták**
240. **Beke Sándor: Átölelt a lelked**
(Versek)
241. **A csíksomlyói Szűzanya ajándéka**
(Himnuszok, imák, énekek, tanulmányok, beszédek, versek, novellák, visszaemlékezések)
242. **Kéziratos hagyaték. I.**
Balogh Edgár, Benkő András, Imreh István kiadatlan leveleiből
243. **P. Buzogány Árpád: Tálkondító kandúr**
Gyermekversek

Könyveink megrendelhetők postai utánvéttel
a szerkesztőség címén:

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

535600 Székelyudvarhely, Tamási Áron u. 87 szám, HR megye
Telefon/fax: **00–40–266–212703**
E-mail: **egondolat@yahoo.com**; **egk@freemail.hu**
www.erdelyigondolat.ro